

**T.C**  
**İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK, SİBER  
MAĞDURİYET VE İNSANİ DEĞERLERİ ARASINDAKİ  
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Gülay METLİ**

**İstanbul**  
**Temmuz, 2017**

**T.C**  
**İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK, SİBER  
MAĞDURİYET VE İNSANİ DEĞERLERİ ARASINDAKİ  
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Gülay METLİ**

**Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turgay ŞİRİN**

**İstanbul**  
**Temmuz, 2017**

Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırım

düsteruyla...

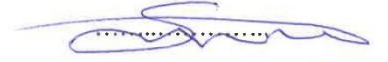
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Yrd. Doç. Dr. Turgay ŞİRİN (Danışman)



Üye Doç. Dr. Süleyman DOĞAN



Üye Yrd. Doç. Dr. Sultan Bilge KESKİNKILIÇ KARA



Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.



Prof. Dr. İbrahim GÜNEY

Enstitü Müdür V.

## ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, araştırma kapsamındaki ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık-siber mağduriyet ve insani değerlerinin demografik özelliklere göre değerlendirilmesi ayrıca bu değişkenlerin kendi aralarında incelenmesidir.

Araştırmanın aşamalarında elinden gelen her desteği esirgmeden çalışmalarına ışık tutan danışman hocam Sayın Yrd.Doç.Turgay ŞİRİN ve Yrd.Doç.Nur ÇAYIRDAĞ'a, akademik sohbetleriyle alana olan yabancılığımı kırarak yüksek lisansa başlayıp tezimi hızlandırmama vesile olan değerli hocam Doç. Dr. Süleyman DOĞAN'a, yılların sevgi, saygı ve dostluğunu taşıyarak tezin her aşamasında telefonlarımı ve sorularımı karşılıksız bırakmayan sevgili dostum Arş.Gör.Öznur AYDINER ÇAKIREL'e ve İngilizce çevirilerime yardımcı olan sevgili dostum Melek YILMAZ'a, çalışmalarında başarı klasığı ve en değerlisi olan süper kahramanım annem Fatma METLİ'ye ve aileme, çalışmama yeterli zamanı ayırmamda hoşgörüle yaklaşan okul müdürüm Serkan EKMEK ve idari mesai arkadaşlarıma, farklı sebeplerden dolayı bir buçuk yıla yaymak zorunda kaldığım tezin tamamlanması sürecinde, birçok oyun ve ilgi teklifini reddetmek zorunda kaldığım kendi küçük ama kendisinden istemek zorunda kaldığım büyük sabır için benim tatlı yeğenim Ayşegül'e ayrıca araştırmalarımın tezine, makalesine ve diğer çalışmalarına başvurduğum tüm araştırmacılara teşekkürlerimi sunuyorum.

Gülay METLİ

## ÖZET

### ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK, SİBER MAĞDURİYET VE İNSANİ DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Gülay METLİ

Yüksek Lisans Eğitim Yönetimi ve Denetimi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç . Dr. Turgay ŞİRİN

Temmuz, 2017; 86 + 13 sayfa

Bu araştırmada, araştırma kapsamındaki ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık-siber mağduriyet ve insani değerlerinin demografik özelliklere göre değerlendirilmesi ayrıca bu değişkenlerin kendi aralarında ilişkisi incelenmektedir.

Araştırma, İstanbul ilinin Bağcılar ilçesindeki 5 resmi ortaokulun 6.,7.,8.sınıflarında eğitim-öğretim gören 191'i kız (%61,8) ve 118'i erkek (%38,2) olmak üzere toplam 309 öğrenci ile yürütülmüştür. Öğrencilerin yaşları 12 ile 15 arasında değişmektedir.

Araştırmamızda ilişkileri ve bağlantıları inceleyen ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma ile ilgili veriler "Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçeği"(Arıca, Kınay ve Tanrıku, 2011), "İnsani Değerler Ölçeği" (Dilmaç,2007) ve "Demografik Bilgi Formu ile toplanmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizleri SPSS 15 paket programı ile yapılmıştır. Araştırmada verilerin analizinde İki Bağımsız Örneklem T-Testi, Mann-Whitney U Testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA), Kruskal Wallis Testi, İkili Karşılaştırma (Post Hoc) ve Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır. Yapılan istatistiklerde % 5 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, insani değerler

## **ABSTRACT**

# **THE INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING, CYBER VICTIMISATION AND HUMAN VALUES OF THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS**

**Gülay METLİ**

**Master of Education Management and Supervision**

**Thesis advisor: Yrd. Doç . Dr. Turgay ŞİRİN**

**June, 2017; 86 + 13 P**

## **ABSTRACT**

The aim of this research is to search secondary school student's that scope of research, to evaluate according to demographic features of cyberbullying, victimization and human values, also to search these factors between each others.

The search was executed in 5 public schools for 5th, 6th and 8th grade students, 191 girls ( % 61,8 ) and 118 boys ( %38,2 ) in total 309 students in İstanbul, Bağcılar. The age of students are varring between 12 and 15.

The datas of research were gotten from "Cyberbullying and Victimization Scale (Arıcak, Kınay and Tanıkulu 2011) Human Values Scale (Dilmaç, 2007)" and " Demographic Information Form. The Statistical analysis of data received was made on 15 packages. In research analysis; Two Independent Sample Test, Mann-Whitney, U Test, UnilateralVariance Analysis (ANOVA) , Kruskal Wallis Test, Paired Comparision (Post Hoc.), Sperman Correlation Test were used on datas. With % 10 margin of error and .05 level of significance based on performed statistics.

**Key Words;** Cyberbullying of Students, cyber victimisation, human values.

## İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
1.BÖLÜM: GİRİŞ .....	1
1.1 Problem .....	1
1.2 Amaç ve Kapsamı .....	3
1.3 Önem .....	5
1.4 Varsayımlar .....	5
1.5 Sınırlılıklar .....	6
1.6 Tanımlar .....	6
2.BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Zorbalık .....	7
2.2. Siber Zorbalık.....	9
2.2.1. Siber Zorbalık Türleri .....	11
2.2.2. Siber Zorbalık Araçları .....	13
2.2.3. Siber Zorbalığın Etkileri .....	15
2.3. Siber Mağduriyet.....	18
2.3.1. Siber Mağduriyetin Görülme Biçimleri .....	19
2.3.2. Siber Mağduriyet Nedenleri.....	20
2.4. Değerler.....	20

2.5.	Değerlere Farklı Bilim Dallarının Bakışı .....	21
2.5.1.	Psikoloji ve Değerler .....	21
2.5.2.	Felsefe ve Değerler .....	22
2.5.3.	Din ve Değerler.....	23
2.5.4.	Sosyoloji ve Değerler.....	24
2.5.5	Değerlerin Öğretimi .....	25
2.5.5.1.	Değer Öğretiminde Yaklaşımlar .....	26
2.5.5.1.1.	Değerlerin Doğrudan Öğretimi .....	26
2.5.5.1.2	Değerleri Açıklama / Belirginleştirme Yaklaşımı .....	27
2.5.5.1.3.	Değerler Analizi Yaklaşımı .....	28
2.5.5.1.4.	Bilişsel Ahlaki Gelişim – Ahlaki İkilem Tartışmaları Yaklaşımı (Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg’ in Adil Topluluk Okulları ).....	28
2.5.5.2.	Ailede Değerler Eğitimi.....	29
2.5.5.3.	Okulda Değerler Eğitimi.....	30
2.6.	Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler İle İlgili Yapılmış Araştırmalar .....	31
3.	BÖLÜM : YÖNTEM.....	35
3.1.	Araştırmanın Modeli .....	35
3.2.	Evren ve Örneklem .....	35
3.3.	Veri Toplama Araçları .....	35
3.3.1.	Kişisel Bilgi Formu.....	36
3.3.2.	Siber Zorbalık Ölçeği.....	36
3.3.3.	Siber Mağduriyet Ölçeği.....	36
3.3.4.	İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) .....	37
3.4.	Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	37

4. BÖLÜM : BULGULAR VE YORUMLAR.....	39
4.1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine ve Araştırma Kapsamındaki Temel Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	39
4.2. Araştırma Kapsamındaki Ölçeklere Ait Betimsel İstatistikler.....	41
4.2.1. Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular .....	43
4.2.2. Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular .....	45
4.2.3. Öğrencilerin İnsani Değerlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular ..	47
4.3. Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler Değişkenleri Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular .....	52
4.4. Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani değer Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular .....	54
5. BÖLÜM: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	56
5.1. Sonuçlar ve Tartışma.....	56
5.2. Öneriler .....	61
5.3. Araştırmacılara Öneriler.....	63
6. KAYNAKÇA.....	64
7. EKLER.....	77
7.1. KİŞİSEL BİLGİLER ÖLÇEĞİ.....	77
7.2. SİBER ZORBALIK ÖLÇEĞİ.....	79
7.3. SİBER MAĞDURİYET ÖLÇEĞİ.....	81
7.4. İNSANİ DEĞERLER ÖLÇEĞİ.....	83

## TABLO LİSTE

Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı .....	39
Tablo 2: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler Ölçeklerine Ait İstatistikler .....	41
Tablo 3: Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının, Cinsiyete ve Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler.....	43
Tablo 4: Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının, Sınıf ve İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler .....	44
Tablo 5: Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının, Cinsiyete ve Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler.....	45
Tablo 6: Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının, Sınıf ve İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler .....	46
Tablo 7: Öğrencilerin İnsani Değerlerinin, Cinsiyete Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler .....	47
Tablo 8: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler .....	48
Tablo 9: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, Sınıf Düzeylerine Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler.....	49
Tablo 10: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler.....	50
Tablo 11: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani değer Değişkenleri ile Günlük İnternet Kullanımı ve İnternetsiz Bilgisayar Kullanımı Değişkenleri Arasındaki İlişkiler .....	52
Tablo 12: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani değer Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Katsayıları .....	54

## KISALTMALAR VE SİMGELER

<b>Akt.</b>	<b>Aktaran</b>
<b>İDÖ</b>	<b>İnsani Değerler Ölçeği</b>
<b>N</b>	<b>Kişi Sayısı</b>
<b>Ort</b>	<b>Ortalama</b>
<b>SMÖ</b>	<b>Siber Mağduriyet Ölçeği</b>
<b>Ss</b>	<b>Standart Sapma</b>
<b>S-W</b>	<b>Shapiro - Wilk Testi</b>
<b>SZÖ</b>	<b>Siber Zorbalık Ölçeği</b>
<b>X</b>	<b>Aritmetik Ortalama</b>

## 1.BÖLÜM: GİRİŞ

### 1.1 Problem

Hızlı gelişen teknolojinin insanlığa getirdiği yararlar yadsınmayacak kadar büyüktür. Özellikle insan hayatını kolaylaştırmada sağladığı katkılar çok büyüktür. Ancak teknolojinin özellikle internetin bilinçsizce kullanımı bazı tehlikeleri ve istenmeyen durumları da beraberinde getirmektedir. İnternet kullanımı son zamanlarda boş zaman geçirme aracı olarak görülmektedir. Bu anlayış ile artan internette geçirilen süre internetin insan üzerindeki etkisinin sorgulanması sürecini başlatmıştır (Gönül, 2002).

Teknolojinin gençler üzerindeki etkilerine yönelik yapılan araştırmalarda bazı araştırmacılar internetin gençler üzerinde sayısız olumlu etkilerinin olduğunu vurgulamış, bazıları ise bilişsel ve davranışsal gelişimleri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Bu olumsuz etkilerden birisi de siber zorbalıktır. Siber zorbalık internetin hayatımıza bu kadar fazla girmesiyle, günlük hayattaki zorbalığı hayatımıza sanal yollarla yaygınlaştırmıştır (Akbulut , 2011). 1990'lı yıllarda, siber zorbalığın ortaya çıkışıyla başlayan araştırmalarda, siber zorbalığın metne dayalı lakap takma, kaba dil kullanımı, ağız bozukluğu ve bilgisayarlı iletişim ortamlarındaki saldırganca davranışlar olduğu belirtilmiştir (Kiesler ve Sproull, 1992).

Arıcak (2008), araştırmalarında ortaokulda siber zorbalığın yaygınlığını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin %36'sının siber zorba, % 6'sının siber mağdur, % 24'ünün de siber zorba-mağdur oldukları gözlenmiştir. Slonje ve Smith (2008), ortaokul ve liseye devam eden 12-20 yaş arası bireylerle yürüttükleri bir araştırmada siber zorbalık türlerinden herhangi

birine maruz kalma oranını okul içinde %6, okul dışında ise % 12 olarak tespit etmiştir. Özdemir ve Akar (2011), lise öğrencileri arasında siber zorbalığın yaşanma sıklığını, siber zorbalığın nerelerde gerçekleştiğini ve siber zorbalığı etkileyen durumları tespit etmek için 336 lise öğrencisi ile “Siber Zorbalık ve internet Saldırganlığını Tarama Ölçeğini kullanarak bir çalışma yapmışlardır. Çalışmalarının neticesinde; öğrencilerin % 14’ünün son bir ayda siber zorbalığa maruz kaldığı, % 10’unun ise siber zorbalık davranışında buldukları görülmüştür. Ayrıca cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyinin siber zorbalığı etkilemediği ancak günlük internet kullanım süresi 5 saati aşan öğrencilerin diğerlerine göre daha fazla siber zorbalık davranışı sergiledikleri tespit edilmiştir. Campbell (2005)’e göre, İngiltere, ABD, Kanada, Japonya ve birçok ülkeden gelen pek çok rapor gösteriyor ki, siber zorbalık konusunun tüm dünyada yaygınlaşmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kötü amaçlı kullanımının getirdiği başlıca sorunlardan birisinin de siber zorbalık ve devamında siber mağduriyet olduğu ifade edilmektedir (Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2012). Siber zorbalık bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümü olarak tanımlanmaktadır. Özellikle akranların uyguladığı siber zorba davranışların ergenlerin bireysel, sosyal, duygusal ve psikolojik gelişimlerine zarar vermektedir (Şahin, Aydın ve Sarı, 2012).Siber zorbalığa maruz kalan bireylerde düşük benlik algısı, antik sosyal kişilik özellikleri, okul fobisi, okula devamsızlık, yalnızlık gibi ciddi sorunlar görülmektedir (Campbell, 2005).

Milli Eğitim Bakanlığının Türkiye’deki tüm okullarda uyguladığı Fatih (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesi ile okullarda da tablet bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması ile siber zorbalık davranışlarının okullarda da yaygınlaşabileceğinin işaretlerini vermektedir. Siber zorbalığa maruz kalan bireylerde sosyal ilişkilerde bozulma, okuldan kaçma, üzüntü, öfke, akademik başarısızlık gibi olumsuz davranışlar sergiledikleri ileri davranış olarak intihar meyli ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Araştırmalar gösteriyor ki, özellikle ergenler arasındaki güç savaşı artık sanal

yollarda devam etmekte ya da başlamakta olup kişilerin kaygı düzeylerini arttıran bir faktöre dönüşmektedir.

Siber zorbalık davranışlarının azaltılabilmesi için özellikle gençlerin teknolojiyi daha sağlıklı kullanabilme bilincinin verilebilmesi, siber zorbalık tanımının kavratılması, zorbalığa maruz kalma halinde onunla baş edebilme becerilerinin kazandırılabilmesi önemlidir.

Yayılan internet kullanımının etik olarak gerçekleşip gerçekleşmediği değerler sisteminin konusu içerisinde yer almasına neden olmuştur. Sosyal bilimlerden sosyologlar, psikologlar, antropologlar değerler konusunu incelemektedir (Dilmaç, 2007).Toplumlar toplumsal yaşamlarını düzenlerken, olayları fikirleri edine geldikleri değerler süzgecinden geçirerek daha iyi, daha doğru, daha uygun, daha güzel, daha önemli ve daha adil gibi genel yargılara varma olanağını elde ederler (Dilmaç, 1999).

Alan yazınlar incelendiğinde gençler arasında çığ gibi büyüyen internetin kötü kullanımı ile ilgili sorunlar öğrencilerin değer yargıları ile ne kadar ilişkilidir sorusunu da beraberinde getirmiştir. Bu araştırmada bu soruya cevap aranacak ve öğrencilerin siber zorbalık yapma ya da zorbalığa maruz kalma düzeylerinin sahip oldukları değer yargılarına göre değişip değişmediği incelenecektir.

## **1.2 Amaç ve Kapsamı**

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının insani değerler açısından ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca bazı değişkenlere göre ( evinde kendine ait bilgisayar olma durumu, internetli ve internetsiz bilgisayar kullanım süreleri, sınıf seviyesi, internet kullanım amacı) ergenlerin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerlerinin anlamlı bir fark gösterip göstermediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

Alt Problemler:

1. Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?
2. Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları kendine ait bilgisayar olma durumuna göre değişiklik göstermekte midir?
3. Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?
4. Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir?
5. Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internet kullanım sürelerine göre değişiklik göstermekte midir?
6. Öğrencilerin siber mağdur olma durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?
7. Öğrencilerin siber mağdur olma durumları kendine ait bilgisayar olma durumuna göre değişiklik göstermekte midir?
8. Öğrencilerin siber mağdur olma durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?
9. Öğrencilerin siber mağdur olma durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir?
10. Öğrencilerin siber mağdur olma ile günlük internet kullanım sürelerine göre değişiklik göstermekte midir?
11. Öğrencilerin siber insani değer durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?
12. Öğrencilerin insani değer durumları kendine ait bilgisayar olma durumuna göre değişiklik göstermekte midir?
13. Öğrencilerin insani değer durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?
14. Öğrencilerin insani değer durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir?
15. Öğrencilerin insani değer durumları ile günlük internet kullanım sürelerine göre değişiklik göstermekte midir?
16. Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile siber mağdur olma durumları arasında ilişki var mıdır?

17. Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile insani değer durumları arasında ilişki var mıdır?
18. Öğrencilerin siber mağdur olma durumları ile insani değer durumları arasında ilişki var mıdır?

### 1.3 Önem

Yaygınlaşan internet kullanımının gençler üzerinde önemli etkileri olmaktadır. İnternet kullanım yaşının düşmesi, internete ulaşım kolaylığı ve beraberinde tüm sosyal ağlar üzerinden kişilere de ulaşım kolaylığı sağlaması, bilinçsiz internet kullanımı ile birleştiğinde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Kişilerin kendilerine sanal yollarla ifade etmeye çalışmaları kimi zaman kendini kanıtlama, üstünlük kurma intikam almayı isteme gibi zorbalıkları ve beraberinde siber mağduriyeti getirmektedir.

Ülkemizde de yaygınlaşmış olmasına rağmen henüz bu konu yeteri kadar aydınlanmamış ve siber mağdur öğrencilerin yaşadıkları problemlerin giderilmesine yönelik henüz müdahale programları geliştirilmemiştir. Teknolojik araç kullanımlarının bilinçli temellere dayandırılması konusunda oluşturulacak farkındalık ebeveynlere, öğretmenlere ve öğrencilere siber zorbalıkların ve siber mağduriyetlerin giderilmesinde önemli faydalar sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma ile siber zorbalık gösterenlerin zorbalık sebepleri ve maruz kalanların mağduriyet durumları, bazı değişkenlerle ve insani değerleri ile incelenerek daha büyük sosyal ve ailevi bir soruna dönüşmemesi için öğretmen, yönetici ve ailelere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### 1.4 Varsayımlar

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin araştırma sırasında uygulanan, Siber Zorbalık Tutum Ölçeği, Siber Mağduriyet Tutum Ölçeği, İnsani Değerler Tutum Ölçeği ve kişisel bilgiler formunu içtenlikle yanıtladıkları ve yanıtlarının kendi görüşlerini yansıttığı varsayılmaktadır.

## 1.5 Sınırlılıklar

Bu araştırma, 2015-2016 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Bağcılar ilçesinde okuyan ortaokul 6., 7., 8. sınıf düzeylerinde okuyan öğrencilerle ve araştırma kullanılan ölçeklerdeki boyutlarla sınırlıdır.

## 1.6 Tanımlar

**Zorbalık:** Bir birey veya grup tarafından, savunmasız olan bir kişiye karşı yapılan, fiziksel veya psikolojik sonuçları olan ve süreklilik arz eden şiddet davranışları

**Siber Zorbalık:** Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür (Arıcak, 2011).

**Siber Mağduriyet:** Elektronik iletişim teknolojileri ile bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşamaması durumudur (Arıcak, Kınay ve Tanrıkulu, 2011).

**Değer:** Özel bir davranış tarzına veya karşıt bir duruma karşılık kişisel ve sosyal tercihlerin durumlarını gösteren inançtır (Rokeach, 1973).

## 2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

### 2.1.Zorbalık

Zorbalık kavramı ilk olarak 1960 'lı yıllarda Konrad Lorenz'in hayvan davranışlarını incelemesiyle ortaya konulmuştur. Hayvanların güçlü olan diğer hayvan karşısında grup olarak sistemli ve organize hareket ettiklerini gözlemlemiştir. Ortaya çıkan bu davranışa 'Mobbing' adını vermiştir ve zorbalık kavramının ilk hali kabul edilmektedir (Leymann, 1996).

Zorbalıkla ilgili dünyanın birçok yerinde çalışmalar yapılmakla birlikte, esas olarak çalışmaların başlangıç noktası gelir düzeyi ve refah seviyesi yüksek olan İskandinav ülkeleridir (Berger, 2007).Zorbalığı dünya gündemine getiren olay Norvec'te 10-14 yaşlarındaki 3 çocuğun akranlarının baskısı sonucu intihar eylemleridir (Fleming ve Toway,2002).

Ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar 2000'lerde başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığının özellikle okullarda ergenler arasında zorba davranışların yaygınlaşması ile başlattığı 'Okullarda Şiddetin Önlenmesi ve Şiddetle Mücadele İçin Yerel Ortaklıklar' adlı toplantıda şiddet bir problem olarak tanımlanmış ve 'Şiddet Eylem Planları' ile topyekûn okullarda mücadele başlatmıştır (<http://www.meb.gov.tr>,2012). Olweus (1993,2002) zorbalığı kişi ve grupların kendisini koruyamayacak durumda olanlara yönelik psikolojik baskı, hakaret, taciz gibi yollarla kişide fiziksel ve psikolojik sonuçlar doğuracak davranışlarda bulunması şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacının yaptığı çalışmalarda zorbalığa kişisel şiddeti de eklediği gözlenmektedir (Akt: Kılıç, 2009).

Olweus, (1999)'a göre bir davranışın zorbalık olarak tanımlanabilmesi için bilinçli olarak zarar verme amacı taşıyan saldırgan davranışlar olması, tekrarlayıcılık özelliğinin olması, zorba ve mağdur arasında fiziksel ya da psikolojik güç dengesinin eşit olmaması şeklinde üç temel özelliğinin olması gerekmektedir.

Zorbalık davranışının çok fazla türleri vardır. Ad takma, birini özellikle oyuna almama, alay etme, dışlama, aşağılama, korkutma, psikolojik baskı, söylenti çıkarma, başkalarının malını alma ya da malına zarar verme ve fiziksel şiddet bilinen başlıca zorbalık türleri olarak kabul edilir (Gökler, 2010). Zorbalığı sadece fiziksel saldırganlıkla sınırlamak yanlıştır. Doğrudan fiziksel ve sözel davranışların yerine dolaylı davranışlarla da zorbalık yapmak mümkündür (Hazler, 1996).

Zorba davranışların en önemli özelliği zorbalık yapan kişinin diğer kişi veya kişiler üzerinde hâkimiyet kurma isteğidir (Kaiser ve Rasminsky, 2003). Zorba davranışları diğer saldırgan davranışlardan ayıran üç temel özellik; güç sıklık zarar verme niyetidir (Olweus, 1993). Yapılan araştırmalar doğrultusunda zorbalığın çeşitli türleri olduğu görülmektedir. Başlıca zorbalık türleri şu şekilde sınıflandırılır (Ayas, 2010).

**1.Fiziksel Zorbalık:** İtme, tekmeleme, yumruklama, vurma veya fiziksel şiddetin herhangi bir şekilde kullanılması veya tehdidir. Vurma, itme, tırmalama, tekmeleme, tokatlama gibi fiziksel saldırılar şeklinde görülmektedir.

**2.Sözel Zorbalık:** Dalga geçme, alay etme, korkutma, kızdırma, tehdit etme, kötü isimler takma, küfür etme, kurbanı ya da ailesine hakaret etme, küçük düşürücü, incitici sözler söyleme, zihinsel olarak geri olduğunu söyleyerek kendisini kötü hissetmesine neden olma vb.

**3.Duygusal Zorbalık:** Grup dışında bırakma özellikle dostça olmayan şekilde davranma, ırkla ilgili aşağılamalar, sürekli ve sistematik olarak ihmal etmek, tecrit etmek, Kötü mesajlar göndermek, ya da birini diğerlerinin sevmediği kişi haline getirmek duygusal zorbalık çeşitleri arasında sayılabilir.

**4.Tehdit Edici Zorbalık:** Parasını eşyasını veya ödevlerinin bir kopyasını isteme, şantaj yaparak hakkı olmayan bir şeyi isteme, zorbalık olurken kurbanın veya seyircilerin sessiz kalmasını emretme, vb. gibi davranışlardır.

**5.Siber Zorbalık:** Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür (Arıcak, 2009).

## 2.2. Siber Zorbalık

Teknoloji eksenli sürdürülen günümüz yaşamımızda sosyal ilişkilerimiz değişime uğramıştır. İnternet kullanımının yaygınlığı ve olanaklarının sınırsız ve denetimsizliği ile de arkadaş edinme, arkadaşlığı sürdürme veya bitirme yöntemimiz gibi sosyal ilişkilerimiz tümünden değişmiş, yemek yapımından bebek bakımına kadar sınırsız bilginin içinde herkese ve her şeye kolay ulaşmanın da kapısı aralanmıştır.

İnterneti kullanım ve ulaşım kolaylığı beraberinde bazı olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzluklar okul ortamında da kendini hissettirmiş ve gençler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Başkalarına zarar vermek amacıyla, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir kişi ya da grup tarafından kasıtlı, tekrar eden ve düşmanca davranışlar siber zorbalık olarak tanımlanabilir (Belsey, 2006).

Arıcak (2009)' a göre ise siber zorbalık 'bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür.

Siber zorbalık olarak adlandırılacak eylemlere örnek davranışlardan bazıları şu davranışlar olabilir (Topçu, Erdur ve Baker, 2007).

1. Nedensiz yere bir kişiyi sohbet odasından atma.
2. Bir kişinin cep telefonu ile gizlice utanç verici fotoğraflarını çekme.
3. Birini kötüleyen ya da utandıran web sayfaları hazırlama.
4. Elektronik posta ya da cep telefonu mesajı ile aşağılayıcı, alay edici, tehditkâr, cinsel taciz veya şiddet içeren mesajlar gönderme.

5. Mağdura ilişkin küçültücü web sayfaları hazırlama.
6. Mağdurun web sayfasına ya da bloglarına incitici, küçük düşürücü, tehdit edici mesajlar ya da resimler ekleme.
7. Kameralı cep telefonu aracılığı ile mağdurların uygunsuz görüntülerini anında internete yönlendirme.
8. Çevirim içi ortamda mağdura ilişkin dedikodular yapma.

Bilgi ve iletişim araçlarının yaygınlığı, ulaşılabilir kitlenin büyüklüğü, siber zorbalık davranışlarının da etkisini arttırmaktadır. Siber mağdurun kolay ulaşılabilir olması da kişilere güvenilir bir alanın kalmadığını göstermektedir (Hazler, 1996).

Bu kontrolsüzce artan olumsuzluklar araştırmacıları geleneksel zorbalığın ve siber zorbalığın temellerini ve birbirleriyle olası bağlantılarını araştırmaya itmiştir. Siber etkileşimlerde güç dengesini, kişiye kolay ulaşılabilirlik, ulaşım araç ve yöntemler ile duygusal ve travmatik sorunların çeşitliliği açısından tanımlayabilmek oldukça zordur. Siber etkileşimlerde güç, fiziki gücün veya teknik bilgi gücünün fazla oluşuyla açıklanamayabilir. Örneğin cep telefonu ile gönderilen zorba bir mesaj ya da sosyal medya aracılığı ile kişiyi yıpratıcı fotoğrafların paylaşımı fazla teknik bilgi isteyen konular değildir (Smith, ve diğerleri, 2008).

Zorbalıkta birebir zorba- mağdur ilişkisi gözlenebilirken, siber zorbalıkta bir anda çok kişiye ulaşabilen zorbalığı aynı anda gözlemlemek mümkün olmayabilmektedir. Düşüncelerini yüz yüze söylemekten çekinen insanlar, sanal ortamın verdiği kullanım alanı ile düşüncelerini kolay ifade edebilmektedir. Olweus'a (1993) göre siber zorbalık fiziksel olarak güçsüz olan insanların başvurduğu bir yöntem olabilmektedir. Güç ve sosyal statü açısından yetersiz olduğunu düşünen insanlar, sözlü taciz ve tehditler ile diğer rahatsız edici davranışları yaparak olmak istediği kişiye bürünebilirler.

Tepkisel saldırganlık olarak ortaya çıkmış olan siber zorbalık önceki yaşanmışlıklara bağlı olarak hedefe yöneliklik ve kasıtlılık içerebilir. Bu yönüyle geleneksel zorbalıktan ayrılır (Pellegrini & Maria, 2000). Tepkisel saldırganlık

kendini koruma güdüsüyle ortaya çıkmış duygusal bir harekettir. Bu yönüyle siber mağdur olmamaya yönelik olumsuz kendini savunma yöntemidir (Pellegrini ve Jeffery, 2002). Bir ortamda mağdur durumundaki çocukların farklı ortamlarda da mağdur olmalarının daha muhtemel olduğu görülmektedir (Kumplainen, Eila ve Irmeli,1999).

Siber zorbalığın mağdurlarının yüzünü görmediği, gözlerine bakmadığından onlarda bıraktığı zararlara tanıklık etmemekte ve siber zorbalığın etkilerini küçümseyebilmektedirler. Siber zorbalığın denetim alanının yetersizliği siber zorbanın amacına ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Sosyal ağlardaki forumlar yönetici tarafından kontrol denetimi kişinin kendisi tarafından kontrol edilebilirken, kişiler arası mesajlaşmalar denetim altına alınamamaktadır. Bu denetimsizlik yapılan zorba davranışın tanığının olamamasına ve siber zorbanın kim olduğunun belirlenmesini zorlaştırmakta bu da zorbaya cesaret vermektedir (Patchin ve Hinduja, 2009).

### **2.2.1. Siber Zorbalık Türleri**

Siber zorbalık taşıyan davranışların neler olduğunu bilmek siber zorbalığı daha iyi tanımlamamıza yardımcı olacaktır. Siber zorbalık içeren davranışlar şu şekilde sıralanabilir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008).

1. Birisine ısrarla arama yapmak
2. Kişisel konuşmaları kopyalama ve başkasına göndermek
3. Sanal ortamda bir kişinin hakkında dedikodu çıkarmak
4. Kişiye ait resimlerin üzerinde oynama ve bir başkasına göndermek
5. Bir kişi hakkında olumsuz yorumlar içeren bir web sitesi kurmak
6. Tehdit içerikli elektronik postalar göndermek
7. Cinsel içerikli mesajlar yollamak
8. Sohbet odasında bulunan kişilere ya da forumlarda küfürlü konuşmalar sergilemek
9. Sanal ortamlarda kişilerle dalga geçmek, kişilere lakap takmak
10. Kişileri düzenli olarak etkinliklerden soyutlamak

Siber zorbalığın ileri düzeyine denk gelen bir tanımlama olarak siber taciz, kişiyi internet ortamında güvensiz hissettirmekte ve sürekli endişe duygusunu tetiklemektedir. (Willard, 2007). Çevrimiçi zarar vermede kişiye birebir aşağılayıcı mesaj göndererek ya da herkesin ulaşımına açık sanal alanlarda kişiye zarar verici metin, resim paylaşarak siber zorbalık yapılabilmektedir. Bu gönderi ve paylaşımlar; iftira yoluyla, başka bir kimliğe bürünerek, bilgilerini izinsiz kullanarak, sanal dışlama yaparak da dolaylı olarak yapılabilmektedir. Bu tarz durumlarda zorbanın tespiti zor olmaktadır.

(Walker, 2007) siber zorbalık türlerini kullanım şekillerine göre şöyle sınıflandırmıştır.

**Çevrimiçi Kavga Etme:** Sanal ortamlardaki sözlü kaba sataşmalardır. Saldırgan kaba ve yalın bir dil kullanarak kişi kışkırtılmaktadır. Bu konudaki en önemli nokta kızdırtma-kışkırtmanın çok şiddetli olabilme ve gerçek bir tehdit haline gelebilme potansiyeli taşımasıdır.

**Siber Zarar Verme veya Siber Taciz:** Saldırganca ifadeler kullanarak, korkutucu görselleri kişiye ait sayfa ve mesaj kutusuna bırakarak, virüs gönderip hesaplarını tehlikeye düşürerek, birtakım yazılımlarla kişinin şahsi bilgisayar ve hesaplarını tehdit etmek. Tacizde kişiyi tedirgin eden en önemli durum kişinin çevrim içi olması halinde telefonunda veya telefonuna her baktığında zarar verici mesajlar, görsellerle karşılaşma ihtimalidir (Willard, 2007).

**İftira:** Kişi hakkında asılsız söylentiler yaymak. Kişi hakkında dedikodular çıkartarak yaymakta ya da kişiye direkt olarak göndermektedir. Bu durum kızdığı kişi hakkında bir web sayfası yapılarak ya da kişi hakkında usulsüz yorumlar yaparak kişi rencide edilmektedir (Willard, 2007).

**Başka bir kimliğe bürünmek:** Casus yazılımlarla kişinin adreslerini kullanarak, onun ağzından kişiliğine zarar verdirtecek ifadeler kullanmak ve aynı yolla başka kişilere zarar vermek.

**Mutlu Tokat Atma:** Başkasının saldırganca davranışlarının kayıt altına alınarak, diğer insanlara gösterilmesi.

**Manipülasyon:** Siber zorbanın mağdura, kişisel sınırlarını açıklaması ve kendisiyle yüz yüze görüşmesi için baskı yapması veya mağduru söz ve davranışlarıyla kışkırtması.

**Cep Telefonu Mesajı Aracılığıyla Cinsel İçerik Paylaşımı:** Kişiye ait çıplak fotoğrafların cinsel istismara sebebiyet verecek şekilde internet üzerinden başkalarına gönderimlerinin yapılması.

### 2.2.2. Siber Zorbalık Araçları

Siber zorbalık için kullanılan en yaygın araçlar, chat odaları, fotoğraf, video klip gönderme, web sitesi oluşturma, anında mesajlaşma, cep telefonu ile arama veya mesaj gönderme gibi davranışlar olarak gösterilebilir (Ybarra, Mitchell ve Finkelhor, 2006).

**Anlık Mesajlaşma:** Eş zamanlı olarak karşılıklı konuşma şeklinde tanıdık kişiler arasında ikili ya da birden fazla kişiyle yapılan mesajlaşmalardır (Willard, 2007).

**Telefon:** Arama yoluyla kişiye rahatsızlık vermek amacıyla ya da mesaj, resim, video göndererek kişiyi yıpratmak için kullanılabilir.

**Sohbet Odaları:** Aynı zamanlı yazılı konuşmalar olarak yapılan bu konuşmalar sadece odadaki kişilere açıktır. Sohbet odasındaki kişi, diğerlerini sohbete davet edebilir, istemedikleri kişileri sohbet dışında tutabilir ya da kimliklerini saklayabilirler (Bauman, 2007).

**E-posta:** Her yaşta insana eş zamanlı ya da eş zamansız olarak mesajlaşma imkânı sağlayan bir mesajlaşma türüdür. Kişiler üzerinde olumsuz etki yapacak türden mesajların paylaşılması ile zorbalık aracı olarak kullanılabilir (Bauman, 2007). E-postalar gönderen ve gönderilen kişiler arasında kalabilmektedir. Ancak gönderilen bilgilerin 3. şahsın eline geçmesi halinde kişinin özel hayatına müdahale edilmesi olarak siber zorbalık aracı olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Bhat, 2008).

**Sosyal Ağ Siteleri:** Bireylerin kişisel profilleri oluşturmalarıyla farklı paylaşımlara olanak sağlayan uygulamalardır. Kişinin iznine bağlı olarak sayfasında görülmesini istediği alanlar ile kişiler; facebook, myspace, orkut kontakte gibi sosyal ağlardaki uygulamalar üzerinden toplumsal bağlarını devam ettirmektedirler (Toprak, ve diğerleri, 2009).

Kullanılan bu uygulamalar, özel hayatın, ve şahsi bilgilerin de paylaşılması birlikte güvenlik sorununu da beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi durumlarda sosyal ağ içinde yer alabilen kişi ve kurumların güvenilirlikleri de ortaya çıkan soruna farklı bir boyut katmaktadır (Durmuş, Kılıç, Yurtkoru, & Uluşu, 2010).

**Bloglar:** Yazarlarının istedikleri konularda bir başlık ve içerik oluşturarak paylaşımına açtıkları web sayfalarıdır. Yazılan yazılar ve açılan konu başlıkları üzerinden yorumlar ile etkileşimli bir ortam oluşabilmekte ve resim, video ve çeşitli anketler bloglara eklenebilmektedir. Bu kullanım çeşitliliği siber zorbanın iştahını kabartmakta, bireyleri, grupları utandıracak, onlarla alay edebilecekleri veya saldırıda bulunabilecekleri bir ortam oluşmasına sebep olabilmektedir (Bhat, 2008).

**Forumlar:** Forumlar özel konu başlıkları üzerine oluşturulmuş olup, kişilerin bu konular üzerinde konuşup tartışabileceklerine imkân sağlayan eş zamanlı olmayan ortamlardır. Forumlar belli üyelik kurallarını içerir. Takma ad ve şifre kullanarak yapılan üyelikte kullanım ortamı daha geniş tutulurken, üyelik olmaksızın yapılan kullanımlar daha sınırlı olmaktadır (Odabaşı , Kabakçı, & Çoklar, 2007).

**Web siteleri:** Web siteleri kişi veya kurumların fotoğraf, yazı, resim gibi içerikleri bir araya getirmeleriyle oluşturulur. Yayınlanabilmesi için sitenin ve sitede bulunan resim müzik gibi verilerin sunucu adı verilen gelişmiş bilgisayarlarda depolanmasını içeren barındırma hizmetini (hosting) almak gerekmektedir. Kişilere ait fotoğraf, video ve yazıların izinsiz kullanımları ile uygun içerikte olmayan şekillerde kişiye zarar verici herhangi bir dokümanın web sitelerinde paylaşılması, bu durumu kişiyi yıpratıcı içeriklere dönüştürerek

reklam malzemesi olarak kullanılması siber zorbalık olarak nitelendirilebilir (Bhat, 2008).

### **2.2.3. Siber Zorbalığın Etkileri**

Siber mağdurların ailevi ilişkileri incelendiğinde, % 44' ünün aile ilişkilerinin zayıf, duygusal bağlarının yetersiz olduğu görülmüştür. Mağdurlarda kendini koruma güdüsünün oluşması okulda silah taşıma davranışını ya da devamsızlık yapma isteğini tetiklemektedir. Mağdurlarda alkol kullanımı ya da içine kapanıklık başlamaktadır.

Siber zorbaların ise madde kullanımı, başkalarının şahsi eşyalarına zarar verme gibi eylemlerde bulunabildikleri görülmüştür. Siber zorbalık davranışını sık sık gösterenler daha kuralsızken, ara sıra zorbalık yapanlar kurallara daha fazla riayet etmektedirler. Günlük hayatta saldırgan davranışlar sergileyenlerde siber zorbalık yapma olasılığı da artmaktadır (Ybarra ve Mitchell, 2004).

Siber zorbalık ve mağduriyetin, aile bireyleri ile sağlam ilişkileri olmayan kişilerle ve ebeveyn denetiminin yetersiz olduğu internet kullanımlarıyla yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Siber zorba ve mağdurların en az 3 saat internet kullandıkları, düzenli internet kullananların %12'sinin siber zorba, % 4'ünün siber mağdur ve %3' nün siber zorba ve mağdur olduğu görülmektedir.

Kullanıcıların şifrelerinin kırılması ile hesaplarına girilerek gerçekleştirilen eylemler mağdurda çok daha fazla yıkıcı etki yapabilmektedir. Eylemlerin geniş kitlelere ulaşabilmesi, kişinin ağızından söylenmiş gibi yalan-yanlış beyanların sarf edilmesi sonrasında kişinin kendini aklama çabasına girmesi gibi kişiyi yıpratıcı bir dizi olaya zemin hazırlamaktadır (Vandebosch ve Van Cleempt, 2009).

Çevrimiçi alanlarda internette harcanan vakit siber mağdur olma ihtimalini arttırmaktadır. Mağdur olanlar, kişiler arası ilişkilerde duygusal stres altına girebilmektedirler. Siber zorbanın yetişkin olması, mağdurdan isteklerde bulunması( fotoğrafını isteme, mağdura ait özel bilgileri isteme vs.) mağdurun stres düzeyini arttıran etmenlerdir (Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelher, 2006).

Siber mağdurların maruz kaldıkları bu durumlar, klinik sorunlardan depresyon, panik atak anksiyete bozuklukları ve yanı sıra panik korku, üzüntü, genel kaygıya sebep olduğu görülmüştür. Siber zorbanın kim olduğunun bilinmemesi de mağduru kuşkuculuğa sürüklemektedir (Raskauskas ve Stoltz, 2007).

Yapılan araştırmalarda siber zorbalıklar, mağdur kişilerin kaygı düzeyini arttırmakta, öğrencilerin derslerinin kötüleşmesine ve devamsızlık yapmalarına sebep olduğunu göstermektedir. Eğer siber zorba üstünlük elde etmişse, mağdur kendini daha da çaresiz hissetmektedir.

Geleneksel zorbalık yapmak kişinin siber zorba olma ihtimalini de arttırmaktadır. Aynı şekilde geleneksel mağdurluğun da siber mağdur olma ihtimalini 2,5 kat arttırması da, belli kişilik özelliklerinin belli davranışları farklı ortamlarda da gösterdiği yönünde araştırmalara yöneltmiştir.

Bireyin okul iklimini olumlu olarak algılaması ve okula katılımın yüksek olması da siber zorbalığa karışmasını azaltacaktır. Siber mağdurların ailevi ilişkilerinin zayıfladığı, iletişim becerilerinin sekteye uğradığı, içine kapanıklığın arttığı görülmüştür (Wolak, Mitchell, & Finkelhor, 2007). Li (2007) yaptığı çalışmada siber mağdurların akademik başarısının, siber zorbalardan yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Bazı araştırma sonuçlarına göre de, siber mağdurların yoğun üzüntü ve depresyon hali, intihar düşüncesi, korku ve utanç duyguları, aşırı gerginlik ve uyarılmışlık hali, internet ve diğer çevrimiçi araçlara olan ilginin azaldığını, çeşitli araçlara olan ilginin azaldığını, çeşitli davranış problemleri, sorumluluklardan uzak durma, zararlı madde kullanımına başlama ya da meyil etme gibi problemlerin de ortaya çıktığını göstermektedir (Schneider, O'Donnell, Stueve, & Robert).

Hinduja ve Patchin'e (2009) göre mağdur olan gençlerde düşük benlik algısı, korku, üzüntü, hayal kırıklığı, utanç vb. duyguların yanı sıra oluşabilecek en büyük etki intihar etme düşüncesidir. İntihar düşüncesi, siber mağduriyette geleneksel zorbalıktan daha fazla oluşmaktadır.

Bazı chat odalarında yapılan tartışmalar, saldırılar, cinsel içerikli teklifler sonrasında geleneksel zorbalıkla devam ettirilebilmekte ya da geleneksel zorbalıkla başlayan eylemler daha sonra sanal ortama taşınabilmektedir. Bu durumlar kişide stres ve kaygı düzeyini arttırmakta devamında kişide güvende hissetmeme sorununu ortaya çıkarmaktadır (Spears, Slee, Owens, & Johnson, 2009).

Price ve Dagleish'in (2010) yaptıkları çalışmada siber mağdur olan öğrencilerin % 78'inde özgüven kaybı, %70'inde öz saygı kaybı, % 42'sinde arkadaş ilişkilerinde bozulma, % 35'inde okul başarısında düşüş, % 28'inde okul etkinliklerine katılmada isteksizlik ve % 19'unda ise aile ilişkilerinde bozulma olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca siber zorbalığın kız öğrencileri erkek öğrencilere göre daha fazla etkilediği de ulaşılan sonuçlar arasındadır. Aynı zamanda mağdurların % 75'inde öfke ve kızgınlık, % 58'inde hüsrana ve yıkılma, %48'inde utanç ve korku, %29'unda ise dehşete kapılma gibi duygusal sonuçlar olduğu ortaya çıkmıştır.

Geleneksel zorbalık ile siber zorbalığın mağdur açısından sonuçları değerlendirildiğinde benzerlik göstermektedirler. Bunlardan intihar vakaları, sosyal özgüvensizlik, akademik yetersizlik örnek verilebilir (Mason, 2008).

Zorbalık yapmaya başlayan kişi ilerleyen safhalarda kişilerde korku veya saygı uyandırmak için silah edinmeye kadar gidebilmektedir (Mason, 2008). Ayrıca siber zorbalıların da zorbalığa maruz kalma kaygısını yaşadıkları ve sosyal statü kaybı yaşamamak için sosyalleşmekten çekinebildikleri görülmüştür (Johnson, 2011). Siber mağdurlarda yaşanan duygusal yoğunluk, yoğun öfke, üzüntü, mutsuzluk ve bunlarla birlikte çaresizlik, dışlanma hayal kırıklığı, depresyon, arkadaş ve aile problemleri gibi bazı psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir (Hinduja & Patchin, 2009).

Siber mağdurların % 44' ünün ebeveyni ile ilişkilerinde duygusal yetersizlik yaşadığı, duygusal yetersizliğin de siber zorbalık yapmayı üç kat arttırdığı görülmüştür. Ayrıca madde kullanımına yatkınlık, kişilere ve eşyalara zarar verme gibi suç içerikli eylemlere karışmanın içinde oldukları görülmüştür.

### 2.3. Siber Mağduriyet

Bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla bir birey ya da grubun zarar verici davranışlarına maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumudur (Arıcak, Tanrıkulu ve Kınay, 2012).

Geleneksel zorbalığın mağdurlarından daha çok yıkıcı etkilere maruz kaldığı belirlenen siber mağdurların, psikolojik açıdan iyileşmelerinin de daha çok zaman aldığı belirlenmiştir. Siber zorbalığın mekân ve zaman ayırt etmeksizin yapılabilir oluşu, mağduriyetin kitlesinin ve derecesinin de genişlemesine sebep olmaktadır (Blair, 2003).

Ülkeler olarak baktığımızda Amerika'da internet erişimi sağlayabilen gençlerin % 41'i siber mağduriyet yaşadıklarını, mağdurların ancak % 10'luk kısmı bu durumu bir yetişkinle paylaşabildiğini ifade etmiştir (Campfield, 2006).

Hollanda'da yapılan bir araştırmaya göre; % 17'lik oranla bir veya iki kez siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların % 4,7' sinin sürekli olarak siber mağdur oldukları ve tekrarlanma aralığının ayda en az bir veya iki kez olduğu görülmüştür (Dehue, Catherine , & Trijintje, 2008).

Finlandiya'da yapılan bir araştırmada ise 13-16 yaş aralığındaki 2215 gencin % 4,8'inin siber mağdur oldukları, % 5,4'ünün hem mağdur hem de zorba oldukları ortaya çıkmıştır (Mann, 2008).Türkiye' de ise bu durum Baker ve Kavşut'un yaptığı araştırmasına göre mağdur oranının % 30'a ulaştığını göstermektedir. İstanbul' da yapılan bir araştırmada ise mağdur oranı % 5.9'unun siber mağdur olduğu belirtilmiştir (Arıcak, ve diğerleri, 2008).

Dilmaç (2009)'un üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmada öğrencilerin % 55.3'ünün hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıklarını; Aydoğan, Dilmaç ve Deniz (2009) tarafından ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerle gerçekleştirilen araştırmada ise; öğrencilerin %32.6' sının en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Ayas (2011) lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada siber mağduriyet oranını % 17.4 olarak bulmuştur.

### 2.3.1. Siber Mağduriyetin Görülme Biçimleri

Siber zorbalığın yapılma durumuna göre farklı mağduriyetler ortaya çıkmaktadır. Aşağıda siber mağdur olma çeşitleri listelenmiştir

**Kızdırılma – Kışkırtılma:** Öfke, intikam gibi duyguların neticesinde siber ortamda kişiler hakaret içerikli mesaj, söylem, tehdit ile saldırganca tutumlar sergileyerek karşısındaki insanı siber mağdur edebilmektedir. (Mason, 2008).

**Taciz:** Çoklu saldırı mesajları ile kişi defalarca rahatsız edilir. Burada Kişisel iletişim kanallarının yanı sıra kamuya açık ortamlarda da kişi rahatsız edilebilmektedir. Kızdırılma ve kışkırtılmadan farklı olarak burada siber zorbadan tek yönlü bir saldırı söz konusudur. (Kowalski, Robin ve Susan, & Limber ve Patrica, 2007).

**Taklit Edilme:** Genellikle arkadaşlığın sınanması olarak görülen şifrenin paylaşımı siber mağdur olmaya neden olabilmektedir. Kişinin şifresini paylaştığı arkadaş tarafından hesaplarına girilerek bir başkasına onun hesabından aşağılayıcı ithamlarda bulunulabilmektedir (Kowalski, Robin ve Susan, & Limber ve Patrica, 2007).

**İfşa Edilmek:** Özellikle kadın erkek ilişkilerinde acı bir sonla ilişki bitirilmiş ise çiftler özellikle flört döneminden kalma kişisel yorum, bilgi fotoğraflar çiftlerden birinin ya da ikisinin özel hayatları ifşa edebilmektedir. Eğer ilişkinin bitmesi çiftlerden biri tarafından bitmesi istemiyorsa da ifşa tehdit aracı olarak kullanılabilir (Kowalski, Robin ve Susan, & Limber ve Patrica, 2007).

**Dışlanma:** Bir grubun üyeliğinden çıkarılma ya da sanal bir ortamda cezalandırılma ile yalnız bırakılmadır. En şiddetli siber mağduriyet durumudur. Dışlanma çevrimiçi oyun ortamında, blog grubu çevresinde veya herhangi bir parola korumalı iletişim çevresinde meydana gelmektedir. Çevrimiçi mesaj grubundan engellenmek şeklinde de yapılabilmektedir (Kowalski, Robin ve Susan, & Limber ve Patrica, 2007).

### 2.3.2. Siber Mağduriyet Nedenleri

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki artan teknolojik gelişmeler ile birlikte siber mağduriyetin varlığı yaygınlaşmakta ve etki gücü de artarak geniş kitlelere ulaşmaktadır. Ancak siber mağduriyetin ortaya çıkış nedenlerini artan azalan nedensellikte birlikte açıklamak, sebep sonuç ilişkisinde ortaya koymak, değişkenleri ilişkilendirmek zordur. Yapılan araştırmalar siber zorbalığın yaygınlaşmasında internet ve teknolojik kullanımın yaygınlaşması ve sanal özgürlüğün etkin rol oynadığını göstermektedir. Kişilerin kimliklerini gizleyebildikleri alanlarda sanal zorbalığın sayısı ve etkileri de artış göstermektedir (Lenhart, 2007).

### 2.4. Değerler

İnsanoğlunun sosyal bir varlık oluşu sebebiyle bir arada yaşamasını sağlayan toplumsal, siyasal, ahlaki, kültürel ilke ve kurallar vardır. Bu genel ilke ve kurallar toplumların değerler sistemini oluştururlar. Değerin birçok disiplinle ilintili oluşu onun birçok disiplin tarafından araştırılmasına olanak sağlamaktadır (Yalar, 2010).

Değer bir bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde belirli durumları tercih etme eğilimleri olarak tanımlanabilir yani bir şeyin aynı türden şeyler arasındaki konumuna bizim yüklediğimiz anlamdır. (Ekşi & Katılmış, 2011). Bundan dolayı bir kişiye değerli gelen şey başka biri için bir anlam ifade etmeyebilir (Tepe, 2002).

Schwartz ise değeri, davranışların ve eylemlerin seçilmesinde, olayların ve kişilerin değerlendirilmesinde, davranışların ve eylemlerin açıklanmasında görev alan sosyal bir aktör olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte bireyin yaşamı içerisinde önemlilik düzeyi açısından değişiklik gösteren ve bireye ışık tutan ilkeler olarak hizmet eden arzulanabilir amaçlar olarak ifade etmektedir (Schwartz & Boehnke, 2004).

Değerler en genel ifadesiyle, bir dünyaya bakış, bir insanı algılayış, bir bugün ve yarın üzerine düşünüş şeklinde somutlaştırılabilirse, bu somutlaştırma da

tutarlı ve anlamlı olur ise bir önem taşır (Erinç, 1995). Yukarıda ifade ettiğimiz değerler tanımlarından yola çıkarsak değer, insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran inançlar bütünü olarak tanımlayabiliriz (Dilmaç, 2007)

Değeri farklı alan yazınlarda incelediğimizde şu tanımlara ulaşmaktayız. (Güngör, 2000)'e göre değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. (Aydın & Gürler, 2012) değeri, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, yüksek ve yararlı nitelik, üstün, yararlı nitelikleri olan kimse ve bir değişkenin ve bilinmeyeninin sayı ile anlatımı gibi anlamlara geldiğini bildirmiştir. Değerlerin amacı insanın olumlu yanlarını ortaya çıkartmak için, tutum ve davranışlara yön vererek, kişiyi mükemmelliğe ulaştırmaktır. (Çağlar, 2005) değerleri, bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir.

Kişinin sahip olduğu değerler kişinin davranışlarına kılavuzluk etmektedir. Kişiler, buldukları sosyal çevrenin kalıplaşmış, geçerli ve ya geçersiz olabilecek değer yargılarına bağlı olarak kendilerine has bir ölçü geliştirirler. Bu bütünleşmiş ölçü sistemi toplumun ahlak ilkelerini de ortaya koymaktadır (Avcı, 2007). Değerler insan davranışlarının yorumlanmasında ayrıca tutum ve davranışların birbirlerinin yerine tercih edilmesinde etkilidir (Sarı, 2005). Kişinin amaç ve ideallerini belirlemede de değerlerin etkin rolü bulunmaktadır (Aydın & Gürler, 2012)

## **2.5. Değerlere Farklı Bilim Dallarının Bakışı**

### **2.5.1. Psikoloji ve Değerler**

Değerler, yararlılık, beğenilirlik ölçüsünde belli şartlara bağlı kalmadan ortaya çıkan ölçütler olarak tarif edilebilir (Güngör, 1993). Değerler, birey davranışlarının devamlılığını ve düzenliliklerini anlamaya yarayan araçlardır. Bundan dolayı değerler, psikologların dikkatini çekmiştir. Değerler, psikolojide insanın zihinsel dünyasında belirleyici unsurlardan biri olarak ele alınmakta, aynı zamanda insanın kişisel veya sosyal etkileşimlerinde anahtar rol oynamaktadır (Çalışkur, 2010). Kişilerin değer yargıları hakkında edinilen

bilgiler aynı zamanda, onların tutum ve davranışları hakkında bilgi verir. Psikolojik olarak, temel ihtiyaçlardan barınma sevme, sevilme gibi gereksinimler bizim için değerlidir. Ancak bazı gereksinimler doyuma ulaşıncaya değeri kaybedebilir. Bu durumda tutum ve davranışlarımız ihtiyaçlarımıza göre şekillenmektedir (Şerif, 1985).

Öğrenme yolu ile duygusal hayatın merkezi noktasında yer alan değerler, çevredeki psikolojik obje, durum ve davranışlara karşı tavır alışımıza tesir ederler. Bütün tutumların sosyal olmadığı bellidir. Sosyal değerler ile ilgili olan tutumlar, sosyal nitelik taşırlar. Yerleşik sosyal değerler yeni öğrenen bir insan için önce uyarı özelliğini taşırlar. Bir tutum, yerleşik bir değer fert tarafından benimsenmesi ile sonuçlanan psikolojik kalıcılığı veya hazırlığı ifade eder. Bir değer şahıs tarafından benimsenip özümzendikten sonra, şahısta bir hazır olma durumu, belirli nesne ve durumlara karşı vaziyet alma pozisyonu meydana getirdikten sonra, değer tutumun muhtevasını teşkil eder (Şirin, 1986).

### **2.5.2. Felsefe ve Değerler**

Felsefi bir kavram olarak değer, ilk olarak etik alt başlığı içerisinde yer alır ve estetik ile de ilişkilendirilir. Değerin ayrı bir kavram olarak ortaya çıkışı Kant'a kadar dayandırılır (Kuçuradi, 2003).

Felsefe tarihinde değerler konusu, ilk olarak filozof Sokrates tarafından dile getirilmiştir. Sofistlerden Protagoras ise 'İnsan her şeyin ölçüsüdür' teorisiyle değerlere ölçüt koyarak değişkenlik olabileceğini belirtmiştir (Aytaç, 1980).

Ortaçağ Hristiyan ve İslam felsefelerine baktığımızda Platon ve Aristoteles'in fikirleri ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda en değerli varlığın Tanrı, sonrasında melekler, sonrasında fiziksel varlıkların olduğu belirtilmiştir (Özlem, 2004). Değerin kapsamının bilgiden daha geniş olduğu ve doğruluğun ve ya yanlışlığın belirleyicisinin akıl değil din olduğu vurgulanmıştır (Toku, 2002)

Son olarak Hümanizma ve aydınlanma yaklaşımında akıl ve bilimin ışığında varlık kavramı metafizik boyuttan tanımlanmaktadır ve varlığa değer yüklemekten kaçınılır. Değeri bir varlık olarak görür (Özlem, 2004). Felsefe

tarihine baktığımızda değerlere diğer bir bakış açısıyla ‘rölatif’ denilmiştir. Dinsel toplumsal ilkelerin değişkenliği, değerler kavramını mutlak olmaktan çıkarmaktadır(Toku,2003).

Felsefe, evreni ve insanı sorular sorarak tanımak ister. Ulaşılan her bilgi dogmatik düşünceden öte akla, mantığa uygun, tartışılarak ve eleştirilerek insan tarafından üretilen düşüncelerdir. Çocukluk dönemi ile birlikte gelişen felsefi bakış, toplumda, ailede, okulda veya çocuğun etkileşime girdiği her alanda öğrendiği bilgileri sorgulamaya iter. Birey öğrendiği veya kabul ettiği bilgiyi neden kabul ettiğini, ya da neden reddettiğini bu felsefi bakış açısıyla anlamlandırır. Değerlerin eğitimi konusundaki en önemli hususlardan biri de bu konudur. Ahlak ve değerlerin gelişi güzel öğrenilmesi yerine felsefe eğitimi ile verilmesi, öğrenilenlerin içselleştirilmesinde, kişinin kendi eylemlerini değerlendirmesinde de önemli bir yere sahiptir (Akgül, 2013).

### **2.5.3. Din ve Değerler**

Din, duygular, arzular, inançlar, dünya ve toplumla ilişki ve davranışları içinde kendini gösteren bütün psikolojik hayatı üzerine alır ve kişiliğe nüfuz eder (Gürses, 2006).

Toplumsal değerlerin oluşumunda ve devamlılığında din önemli bir etkidir ve davranışların şekillenmesinde öncülük etmektedir (Coşkun, 2005). Din kişilere maddi-manevi etki sağlayarak kötü davranış ve düşüncelerden uzaklaşmalarını sağlar. İnsanların hayatlarını, getirdiği değerler sistemi ile düzene koyarak toplumsal düzene de katkı sağlamaktadır. (İşçi, 1998). Çarpıtılmamış bütün dinlerin özünde şu temel ilkeler bulunur: İnsanlar aynı kökten gelirler; mayaları bir olduğu için de eşittirler. İstisnasız bütün insanların yaşama hakları vardır. Kaba kuvveti lanetleyen dinler, insan gücünün mutlak olmadığını da altını çizerek. İyi niyetin, insanlara sevgi ile yaklaşmanın; nefreti, düşmanlığı ve menfaatçiliği yeneceğini vurgularlar. Ezilene ve yoksula yardım etmeyi emrederler. İyinin ve doğrunun sonunda hâkim olacağına dair derin bir umut verirler ( Niyazi, 2000: 182).

Dinler arasında, yaratılış, hayatın amacı ve anlamı, insanların uyması gereken ahlaki değerler sistemi, ölüm ve ölüm sonrası gibi konularda birtakım farklılıklar olmasına rağmen temel konularda birbirine benzerdir. Fakat nasıl olursa olsun her din, hayatın anlamına dair konularda, kendi inanlarına nasıl yaşamaları gerektiği noktasında yol gösterici durumundadır (Akıncı, 2005).

#### 2.5.4. Sosyoloji ve Değerler

Değerler toplumların oluşumunda en büyük rolü oynamaktadır. Bundan dolayıdır ki, toplum içinde bireyler ve bu bireylerin davranış örüntü boyutları sosyolojik çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturur. İçinde bulunduğu toplumun temel kültürel unsurlarını göz ardı eden bütün yaklaşımlar, beraber yaşamakta oldukları toplumsal olay ve süreçleri açıklamaktan uzak kalacağı ele alınır (Özensel E. , 2003).

Her toplumun kendi değerler sistemi vardır. Sosyolojide bir anlayışa göre değerler etkileşim kaynaklı olarak ihtiyaçtan doğan bir değerler bütünlüğü vardır. Sosyal değerler bazen insanların birbirlerini kontrol etme ve yargılamaları için kullanılabilir. (Kirman, 2004).

Özensel (2004)'e göre değer kavramı ile ilgilenen bilim dalları arasında önceki aşamalarda sosyolojinin de olduğunu ifade edilmişti. Sosyologlarında uzun süren tartışma konuların basında da değer kavramı yer almaktadır. Pozitivist sosyoloji okullarının etkisiyle, değerleri uzun süre incelemekten kaçınan sosyologlar değerlerin, hiçbir sosyal gerçekliğe sahip olmadığı, bilimsel açıdan ele alınamayacakları öznel ve ahlaki kriterlerle incelenebileceklerini savunmuşlardır. Fakat özellikle Weber'in "verstehende" (anlayıcı) sosyolojisinin ve post-testan ahlaki tezi etkisiyle değerlerin önemli bir sosyal olgu olduğu, bilimsel analiz ve incelemeye tabi tutulabileceği üzerinde durulmuştur. Özellikle son 10–15 yıldır toplumsal değer araştırmaları sosyolojinin önemli bir inceleme alanı haline dönüşmüştür.

Şerif (1985), toplum değerlerini, sosyal kuralların eksiksiz örnekleri olarak görmüştür. Aslında kişi, yerleşmiş bir kural olup da, sosyal bir değeri ifade etmeyen kuralın olmayacağını düşünebilir. Bayrağın kutsallığı, bir elmasın

değeri, konutun rahatlığı, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve anayasanın mevkii sosyal olarak yerleşmiş, her gün karşılaşılan değerlerdir. Bayrağa saygı göstereceği, elmasların değerleri, yuvanın tatlı, özel mülkiyetin dokunulmaz olduğu ve anayasanın yeri tartışılmayan olgulardır. Bütün bu belli değer hükümlerini ima ederler. Bayrağı herkes korumak ister, çünkü bayrak, hürriyet değerini sembolize eder. Bu tip değerlendirmeler kişide bir kez benimsendikten sonra, şahsi bağlılık gösteren hissi özellikler taşırlar.

### 2.5.5 Değerlerin Öğretimi

1920-1930'larda okuma yazma seferberliğiyle atak yapan Türk eğitim sisteminin bugünkü amacı; yaratıcı, girişken, küresel düşünüp yerel hareket edebilen insanlar yetiştirmektir. Burada okullara düşen yeni görev ise değişime ve gelişime açık ve yeniliklere kolayca uyum sağlayabilen, hatta değişime liderlik yapabilecek gençler yetiştirmektir (Özden, 1997).

İnsanda var olması gerektiğine inanılan birtakım değerlerin yokluğunun dünya çapında insanlık suçlarına dahi sebep olabileceğini belirten Kale (2004), savaşlara, soykırımlara, işkence, ırkçılık gibi suçlara dikkat çekmiştir. Tüm dünyanın gözleri önünde yaşanan insanlık suçları, iyi eğitilmiş insanlar tarafından işlenmektedir. Çocuklar üzerinde tıbbi deney yapan bilim adamlarının çok iyi bir eğitim aldığı aşikârdır, sorun bu bilim adamlarına insan olmayı öğretecek eğitimin verilmemiş olmasıdır.

Değerler eğitiminin amacı, karakteri sağlam, güvenilir bireyler yetiştirerek; öğrencilerin çelişkili kaldığı konularda akıl süzgecini etkin kullanmasını, doğru örneklerle sorunları çözebilen davranış biçimlerinin oluşmasını sağlamaktır. Bilgiyi zorunlu öğrenmelerle elde eden öğrencinin duyuşsal edinimleri ile öğrenmeye istek ve arzu ile yaklaşan öğrencinin duyuşsal edinimleri birbirinden farklı olacaktır. Toplumsal yaşamın bir unsuru olarak duygu, tercih, sevinç, inanç, beklenti, tutum, takdir, değer, ahlak ve etik öge gibi duyuşsal kazanımların sağlamlığı değerler eğitimiyle desteklenir (Doğanay, 2006).

Eğitimde ve özel hayatlarında görüldü ki akademik başarının tek başına öğrenciye başarı ve mutluluk sağlayamadığı; aynı zamanda sosyal hayatta etkin

rol alabileceği yetkinlikte, hayata dair sağlıklı kararlar alabilecek bilinçte, kendini ifade edebilecek özgüvende de olması gerektiğini ve dürüstlük, doğruluk gibi erdemli davranışların kazandırılmasında görülen eksiklikler bizleri bu konuda araştırmalar yapmaya sevk etmiştir (Aydın & Gürler, 2012)

Değerler eğitimi yalnızca okulla ya da aile ile sınırlandırılmamalıdır. Uygulanan yöntemler bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimi pozitif anlamda destekleyen öğrenme ortamlarıyla birleştirilmelidir (Dilmaç, 1999)

Değerler eğitimi bilinçli olarak veya olmayarak; kişilik gelişimine başlandığı 0-6 yaş döneminden itibaren ailede başlar. Genellikle aileler çocuklarını kendi değerler sisteminde şekillendirirken, çocuğun herhangi bir eğitim kurumuna dâhil olmasıyla toplumun normlarına göre değerler sisteminde yer almaya başlamaktadır. Öğretmen tarafından öğrencilere değerler inanma ve uygulanma sebepleriyle sunulur, öğrencilerin bu değerleri seçmesi ve uygulaması beklenir. Değerler öğretiminde dayatmacı bir yaklaşım, öğrenciyi hedef değerlerden uzaklaştırabilir, her öğretimde olduğu gibi değerlerin öğretiminde de en uygun yöntem rol-model olarak sağlanabilir ve yaparak- yaşayarak öğrenme ile desteklenir (Çağlar, 2005).

#### **2.5.5.1. Değer Öğretiminde Yaklaşımlar**

Önce ailede başlayan, okulla devam eden ve devamında çocuğun toplumsallaşmasıyla hayatının her alanında karşısına çıkan değerlerin neler olduğu ve bizler için daha da önemlisi nasıl öğretilmesi gerektiği eğitim sistemi içerisinde güncelliğini korumaktadır. Değerler eğitiminin sürecine bakıldığında farklı yaklaşımlarla değerler eğitim ve öğretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Aydın & Gürler, 2012).

##### **2.5.5.1.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi**

Belirlenen değerlerin zaman içerisinde doğrudan aktarım şeklinde daha çok komutlar, uyarılar, hatırlatmalar yoluyla aileler ve öğretmenler tarafından uygulanan bir yöntemdir. Bu yaklaşım şu şekilde örneklendirilebilir;

- Küçükler büyüklerine karşı gelmez ( Saygı )

- Oyuncaklarını arkadaşlarına vermelisin ( Paylaşım )
- Ödevlerini zamanında yapmalısın ( Sorumluluk )
- Çevreyi temiz tutmalıyız ( Temizlik )
- Öğretmenlerin eğitici nitelikte kitapları okuması, tarihsel ve kurgusal hikâyeler yoluyla aktarımı (Çakıcı, 2010).

(Dilmaç, 2007) telkin yoluyla değerlerin öğretimini şu işlem basamakları ile sıralamaktadır:

- Telkin edilecek değer belirlenmesi
- Değerlerin seviyelerinin belirlenmesi
- Davranışsal amaçların belirlenmesi
- Uygun metotların seçilmesi
- Metotların uygulanması
- Sonuçların ölçülüp değerlendirilmesi

Tümden gelimci bir yaklaşım ile önce kuralların verilmesi, genellemelerin sunulması daha sonra verilen örneklerle desteklenmesiyle öğretimi sağlar. Bu aşamalarda öğretmen etkin rol oynar, zamanlama iyi ayarlanmalı ve olaylarla desteklenmelidir (Taşpınar & Atıcı, 2002). Yöntemin uygulanmasında varsa materyaller doğru yapılandırılmalıdır, öğrenci davranışları dönütlerle ve sorularla yönlendirilmelidir (Senemoğlu, 2003).

#### **2.5.5.1.2. Değerleri Açıklama / Belirginleştirme Yaklaşımı**

Değerleri belirginleştirme yaklaşımı 1960-1980'li yıllarda etkin iken 1980' li yıllarda etkisini yitirmeye başlamıştır (Dilmaç, 2007).

Değerlerin doğrudan öğretilmesi yaklaşımından farklı olarak; öğretmenlerin görevi öğrencilerin değerlerini kendilerinin oluşturmasına olanak sağlamaktır. Burada kazanılması gereken değer ne olduğu belirtilmez, öğrencinin kendi değerlerini keşfedebilmesi için, duygu ve düşüncelerini anlatmaları için onları cesaretlendirici, farkındalıklarını geliştirici ortamlar hazırlanır (Uysal, 2008).

Belirginleştirme yaklaşımı ile kişide duygudaşlık, sorumluluk, bilinç gibi özellikler ile birlikte eleştirel düşünme becerisi ve farklı değeri savunan kişileri

saygıyla dinleyebileceği ortamlarda kendini ifade kabiliyeti kazanmaları sağlanmaktadır (Kirschenbaum, 2000). Yaklaşımın olumsuz yönü olarak; bütün değerlerin eşit doğrulukta olduğu varsayımıyla ahlaki olanın ayrımının zorlaştığı gösterilmektedir (Akbaş, 2004).

Değer açıklamada rol oynama, grup tartışması, düşünce kâğıtları, açık uçlu sorular, otobiyografi, oylama, görüşme, alıntılama, öğrenci raporları vb. gibi pek çok öğretim teknikleri kullanılabilir (Bacanlı, 2006)

#### **2.5.5.1.3. Değerler Analizi Yaklaşımı**

Analiz yaklaşımıyla değerler öğretimi, yapay ve ya gerçek bir sorun üzerinden dikkat, düşünce ve ayırt etme, akıl ve muhakeme yoluyla sorunun analiz edilmesine dayanır (Aydın & Gürler, 2012). Önerilen değerlerin öğrenilmesinden ziyade, kendilerinin seçmiş oldukları değerleri akıl süzgecinde analiz ederek öğrenirler (Dilmaç, 2007).

Bu yaklaşımda öğrenciler, değerler hakkında kanıtlanabilir gerçekliklere teşvik edilirler ve öğrenciler değerlendirme aşamalarını da etkin kullanabilmelidirler. Bu yönleriyle diğer yaklaşımlardan üstün olmaktadır (Tokdemir, 2007).

Değerler telkini yaklaşımında, değerler öğrencilere direkt olarak verilirken; değerler açıklama yaklaşımında, öğrenciler kendi tercihlerini ifade eder ve belirlediği değerlere uygun davranışlar gösterir; değerler analizi yaklaşımında ise, süreci belirlemede tamamen karar verme mekanizması öğrencidir (Huitt, 2004)

#### **2.5.5.1.4. Bilişsel Ahlaki Gelişim – Ahlaki İkilem Tartışmaları Yaklaşımı (Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg’ in Adil Topluluk Okulları )**

Bu yaklaşımın temeli Kohlberg’ in ahlaki gelişim ilkelerine dayanmaktadır. Öğrenci ikilem içerisinde bırakılarak ahlaki değer yargı sistemini oluşturması sağlanır. Burada öğrencinin sorunlara hangi çözümü bulduğundan çok, çözüme nasıl bir yoldan ulaştığına dikkat edilir (Aydın M. , Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, 2003).

Yaklaşımın amaçları arasında öğrencilerin ahlaki değerler sistemini oluşturma, muhakeme yeteneğini geliştirme/geliştirme, farklı açılardan bakmasının sağlama gibi amaçlar sayılabilir (İşcan, 2007).

Öğretmen örnek olaylar üzerinden sorduğu sorularla çocuğun bakış açısına ulaşmaya çalışır. Örnek olaydaki kişi ve durumların doğru mu, yanlış mı olduğunu sorarak ahlaki ikilemlerle tüm öğrencilerin görüşlerini söyleme ve birbirlerini duyma fırsatı sunarak düşünce ve eylemlere rehberlik eder (Şen, 2007).

Ahlaki ikilemler sunulurken rastgele sunulmamalı, şu özellikler göz önünde bulundurulmalıdır:

- İkilemler derslerin içeriğiyle paralellik göstermelidir.
- Karmaşık ikilemler olmamalı.
- İkilemler farklı cevaplamalara açık olmalı ve öğrencilerin muhakeme ve akıl yürütme yoluyla ahlaki gelişimlerine olanak sağlamalı
- İkilem öğrencilerin seviyesine uygun olmalıdır (Doğanay, 2006)

Burada temel amaç öğrencinin eylemlerinde ona rehberlik edecek ahlaki ilkeleri özümseyerek bulmasına olanaklar sunmaktır. Çözüme giden yolda öğrencinin fikirleri, eylemleri, bakış açısı da kendisinde var olan ahlaki gelişimin ipuçları hakkında bilgi verir (Akbaş, 2004).

### **2.5.5.2. Ailede Değerler Eğitimi**

Çocuk eğitimi yalnızca akademik becerinin çocuğa kazandırılması olarak düşünülemez. İyi davranışlar sergilemesini sağlayarak, karakterli, sosyal hayata uyumlu bireyler olarak yetişmesine yardımcı olunmalıdır. Telkinler, isteklendirme, örnek teşkil etmek sayılabilecek yöntemler arasındadır (Yavuzer, 1990)

Aile çocuk için, beslenmesini, korunmasını, diğer fiziksel gereksinimlerini, sevgi ve güven gibi duygusal gereksinimlerini karşılayan bir mekanizmadır. Ayrıca çocukları yetiştirme biçimleri ve tutumlarıyla da çocuğun kişiliğinin

oluşmasını büyük ölçüde etkilerken toplumsal değerler sistemini çocuğa aktararak sosyalleşme sürecine de katkıda bulunur (Şahin A. , 2005)

Günümüz dünyasında popüler kültür, geçmişten gelen değer yargılarıyla ters düşmekte ve aileler doğru olanı seçmekte ikilem yaşamaktadırlar. Çocuklar da bu ikilem içerisinde ebeveynlerinin yanlış rehberliğinde, yanlış yönlendirilebilmektedir (Çakıcı, 2010). Çocukta yanlış yapılan değerler sistemi ileriki yaşlarda çocuk ve özellikle toplumun düzenine tehdit unsuru olmaktadır (Aydın & Gürler, 2012).

Sağlıklı bireyler yetiştirebilmek için ebeveynler çocuklarıyla kaliteli vakit geçirmeliler ya da öğrenmelerini sağlayacak etkin ortamları oluşturmalı, değerleri empoze etmeden özümsemelerini sağlamalıdır (Dilmaç, 2007).

Kişilerin yetiştirilme tarzları değerlerin aktarılmasında oldukça önemlidir. Nazi katliamında kurbanları kurtarmaya çalışanların çocukluklarında çok katı bir disiplinle yetiştirilmedikleri ve ailelerinin kendilerine saygı duydukları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle aile içi ilişkiler ve iletişim bireylere değerleri kazandırmada oldukça önemlidir (Glover, 2003).

### **2.5.5.3. Okulda Değerler Eğitimi**

Okullar öğrencilerin eğitim yaşamına yalnızca örgün ve düzenli bir sistem olarak dâhil edilmez aynı zamanda yeni bir sosyal bir çevre olarak da katılır. Bu sosyal çevrede yeni arkadaşlıklar edinme, farklı kişilik özelliklerini tanıma, aile yaşamından farklı birçok kaide ve değerleri görme fırsatı bulacaktır (Yavuzer, 1990).

Aileden sonra sisteme dâhil olan okul toplumun değerler sistemine uygun olarak işleyişine devam edebilmelidir. Aksi takdirde okuldan yetişen bireylerin topluma uyumu zorlaşır ve toplumsal çatışmalara zemin teşkil eder (Çakıcı, 2010).

Arıman'ın (2007) yaptığı çalışmada okul iklimini oluşturan; okulun idari yapısı, rehberlik hizmetleri, öğretmen-öğrenci ilişkisi, okul güvenliği gibi faktörlerin öğrencilerin şiddete yönelimlerdeki etkisi incelenmiştir. Öğrencilerin okul

iklimini algılamaları ile zorbalık eğilimleri arasında ilişki tespit edilmiş ve son zamanlarda yaşanan şiddet olaylarında idare, öğretmen, öğrenci ve veli ilişkilerinin önemi ortaya konmuştur.

Akademik başarının yansısı, değerler sistemi güçlü bireylerin yetişmesinin önemi anlaşılmış ve okul programları buna göre tekrar düzenlenmiştir. Okullar, öğrencilere çağımızın olumsuzluklarıyla baş etme yollarını, çeşitli şekillerde gösterebilmeli ve bireyin seçtiği yolda uygun yöntem ve teknikleri kullanabilme becerisini sunmalıdır. Bu anlamda okulların temel hedefleri arasında ‘her bireyin uygun ahlaki kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması’ yer almaktadır (Ekşi, 2003).

Okulda değerler eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise ‘her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de ‘iyi insan’, ‘iyi vatandaş’ olmalarını sağlamak için gerekli bilgi ve beceri, tutum ve davranış ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlak anlayışına göre yetiştirmektir (Aydın & Gürler, 2012).

Günümüzdeki öğretmen modeli her şeyi bilen, anlatan değil; öğrenmeye rehberlik eden rolüne dönüşmüştür. Öğretmenlerin öğrencilerine eleştirel düşünme becerilerini kazandıran, onların yaratıcılıklarını teşvik eden, işbirliği ve ekip çalışmasına yönlendiren, teknolojik araç gereçlerden yararlanmaları için gerekli ortamları sağlayan bireyler olmaları zorunlu hale gelmiştir (Çetin, Varoğlu, Bulkan, & Levendoğlu, 2009).

## **2.6. Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler İle İlgili Yapılmış Araştırmalar**

Orhan ve Akkoyunlu’nun (2004) ergenler üzerinde yaptığı araştırmada ankete katılan öğrencilerin %79’unun internet kullandığını ve ileri yaşlarda oyun amaçlı internet kullanımının azaldığını ve internet kullanımının amacının haberleşme ve bilgiye ulaşmak şeklini aldığını tespit etmiştir.

Patchin ve Hinduja (2006) yaptıkları araştırmada ise; siber zorbalıkta en yaygın kullanılan araçların chat odaları, mesaj yazma ve e mail olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %11'inin siber zorbalık yaptığını, %29'unun siber zorbalığa maruz kaldığını,% 47 sinin de siber zorbalığa şahit olduğunu tespit etmiştir.

Patchin ve Hinduja'nın ( (Ybarra M. , Mitchell, Wolak, & Finkelhor, 2006)2010) yaptığı diğer araştırmada siber zorbalık ve siber mağduriyet ile benlik algısını ilişkilendirmiştir. Siber zorbalar ile siber mağdurların benlik algılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Li'ye (2006) göre öğrencilerin %25 inde siber mağduriyet ve mağdurların %62'sinde bir ile üç kez arasında, %16 sında ise siber zorbalık ve zorbaların %38'inde  kereden fazla görülmüştür.

Ybarra ve diğerleri (2006) yaptığı araştırmada 10-17 yaşları arasındaki gençler üzerinde yaptığı araştırmada %9'unda siber mağduriyet, mağdur olanlar içinde %50' ilk bir oranda bir kereden fazla siber zorbalığa maruz kalma,% 32' sinde ise üç kereden fazla siber zorbalığa maruz kalma belirlenmiştir.

Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre hem daha siber zorba hem de daha siber mağdur oldukları belirlenmiştir. Okul türü, ailenin gelir durumu deneğin sınıf ve yaşı gibi demografik özelliklerin siber mağduriyeti ve siber zorbalığı etkilemediği de görülmüştür.

akır-Balta ve Horzum'un (2008) niversite öğrencilerine uyguladığı İnternet Bağımlılık leği ile erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre internet bağımlılıklarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Eroğlu (2011) yaptığı araştırmada, riskli internet davranışlarının siber zorbalığı arttırdığını, ayrıca içsel öz değerlerin( aile desteği, erdem) siber zorbalığı negatif yönde etkilediğini ve dışsal öz değerlerin(rekabet, onay alma ve akademik yeterlilik) ise siber zorbalığı pozitif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.

zdemir ve Akar'ın (2011),lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada, yaşın ve sınıf düzeyinin siber zorbalık kurbanı olma ve siber zorba olma değişkenleri üzerinde farklılaştırıcı bir etki göstermediği görülmüştür. Yapılan

diğer araştırmalarda zorbalığa yatkınlığın okullar arası kademe atladığında değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir.

Ayas ve Horzum'un (2012) yaptığı araştırmaya göre öğrencilerin % 18,6'lık kısmının siber mağdur, %11,6 lık kısmının ise siber zorba olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 8.sınıfların daha zorba, 6. sınıfların ise daha mağdur oldukları görölmüştür. Zorbalık ve mağduriyet aracı olarak kullanılan internet ortamının da msn ve sohbet odaları olduğu görölmüştür.

Schneider, O'Donnell, Stueve, Robert (2012)' in araştırmalarına göre öğrencilerin siber zorbalık yapma oranı % 16 iken, maruz kaldıkları siber zorbalık oranı % 60'tır. Yine aynı araştırmada siber zorbalığa maruz kalan mağdurların % 18' inin intiharı düşündüğü, % 9' unun ise intihar girişiminde bulunduğu saptanmış ayrıca % 24'ünün kendisine zarar verdiği, % 34'ünün depresif belirtiler gösterdiği, %3'ünün ise tıbbi tedavi aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Karşılaşılan bir başka sonuç da siber saldırıya maruz kalanların okul başarisinin diğerlerine oranla daha düşük olmasıdır.

Sarak (2012)'in araştırmasında diğerlerine göre daha fazla siber zorbalığa maruz kalan veya siber zorbalık yapan öğrencilerin, psikiyatrik destek aldıkları, kardeş sayılarının 4 ve üzerinde olduğu ebeveynlerinin eğitim seviyesinin ancak okur-yazar veya düşük seviyede olduğu, okuldaki başarı durumlarının kötü olduğu, interneti kafeler aracılığıyla kullandıkları, internet kafeye gittikleri gibi ortak özelliklere sahip oldukları görölmektedir.

Değerler eğitimi ilk olarak 1920'lerde karakter eğitimi olarak ortaya atılmış ve devamında araştırmalara Rokeach, Simon, How, Raths, Harmin, Kirschenbaum, Kohlberg öncülük etmiştir. Değerlerin en önemli işlevinin sosyal hayatı biçimlendirmek olduğu belirtilmiştir (Aydın,2011).

Tahiroğlu, Yıldırım ve Çetin (2010), "Değerler Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi" başlıklı çalışmasında; çevreye ilişkin duyarlılığın geliştirilmesine yönelik yapılan değerler eğitiminin öğrencilerin çevreye ilişkin tutumları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç,

okullardaki değerler eğitimi uygulamalarının öğrencilerin değer algıları ve değerleri benimseme düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Dilmaç (2007), “Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması” adlı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın amacı, insani değerler eğitimi programının öğrencilerin değerlere sahip olma düzeyinde bir değişiklik meydana getirip getirmediğini ortaya koymaktır. Bununla birlikte öğrencilere uygulanan insani değerler eğitim programının bu öğrencilerin değer düzeyini arttırmada etkili olup olmadığını incelemektir. Yapılan araştırma sonucunda, araştırmada denenen insani değerler eğitimi programının, ortaöğretim öğrencilerinin sahip oldukları insani değerlere olumlu yönde etkili olduğu ortaya konulmuştur. İnsani değerler eğitim programının, ortaöğretim öğrencilerinin sorumluluk alma düzeylerini arttırdığı, dostluk ve arkadaşlık bakımından ilişki kurabilme düzeylerini yükselttiği, öğrencilerinin kendisine ve çevresindekilere karşı ilişkileri süresince saygı düzeylerini yükselttiği, öğrencilerinin kendisine ve çevresiyle olan ilişkilerinde dürüstçe ve hoşgörülü davranma düzeylerini arttırdığı bulunmuştur.

Yiğittir ve Öcal (2010), “İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri” adlı bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, öğrencilerin çevresindeki insanlarda 97 farklı değer bulunmasını istedikleri sonucuna varılmıştır. Bu değerler içinden öğrencilerin %10’u tarafından tercih edilen değerler ise sırasıyla çevre temizliği, saygı, güzel söz ve davranış, dürüstlük, çalışkanlık, çevre duyarlılığı, yardımseverlik, iyi insan olma, hoşgörü, doğa sevgisi, temizlik, sevgi ve güvenilirlik olarak tespit edilmiştir.

İşcan (2007), ” İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği” adlı bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğrencilerin değerler eğitimi programı uygulanması öncesi ve sonrasında elde ettikleri değerlere ilişkin puanlarının, ailelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine göre farklılık göstermediği ve bazı derslerle bütünleştirilerek değerler eğitimi programının uygulandığı grupta yer alan öğrencilerin bilişsel davranışlara ilişkin puanları, değerler eğitimi programı uygulanmayan grubun puanlarından anlamlı düzeyde fazla olduğu belirlenmiştir.

## 3. BÖLÜM : YÖNTEM

### 3.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet ile insani değerler açısından ilişkisini incelemeyi amaçlayan; nicel araştırma modellerinden genel tarama modeli kullanılarak yürütülen betimleyici bir araştırmadır. Nitekim genel tarama modelleri geçmişte ya da o anda varolan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyen, tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007). Bu kapsamda araştırmamızda hususen, genel tarama modeli içerisinde yer alan, ilişkileri ve bağlantıları inceleyen ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

### 3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada İstanbul Bağcılar ilçe evreni üzerinden 6.7. ve 8. sınıflar üzerinde yapılan nicel bir çalışma ile 2015-2016 öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan, Bağcılar ilçesindeki Mahir İz Ortaokulu, Dr.Cemil ve Fevziye Özkaya Ortaokulu, Hoca Ahmet Yesevi Ortaokulu, Yeşilbağ Adnan Ötügen Ortaokulu ve Münir Nurettin Ortaokullarında okuyan 309 öğrenci örnekleme üzerinden siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının insani değerler açısından ilişkisi incelenmiştir. 309 öğrenciye ulaşmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

### 3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verileri toplamak için 7 maddelik Demografik Bilgi Form, 42 maddelik İnsani Değerler Ölçeği, 24 maddelik Siber Mağduriyet Ölçeği ve 24 maddelik Siber Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır.

### 3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmada öğrencilere ait kişisel bilgileri ve internet kullanımına ilişkin bilgileri toplamak amacıyla 7 soruluk Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Formda öğrencinin cinsiyeti, sınıfı, evindeki bilgisayar sayısı, kendisine ait bilgisayarın olup olmadığı, interneti kullanım amacı, interneti günde ne kadar süreyle kullandığı, internete bağlanmadan bilgisayarı ne kadar süre kullandığı soruları bulunmaktadır. Etik kurallar ve gerçekçi cevaplar alabilmek amacıyla araştırma sırasında öğrencilere kimlik bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiştir.

### 3.3.2. Siber Zorbalık Ölçeği

Arıca, Kınay ve Tanrıkulu (2012), tarafından geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği, açımlayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapı sergilediği görülmüştür. Bulunan bu tek faktör toplam varyansın % 50,58'ini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,95 olarak; test-tekrar güvenilirlik katsayısı 0,70 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir. Ölçek 24 maddeden oluşan ve 4'lü likert türünde (Hiçbir Zaman, Bazen, Çoğu Zaman, Her Zaman) puanlanan bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 24 en yüksek puan 96'dır. Puanların yüksek çıkması siber zorbalık davranışlarının yüksekliği anlamına gelmektedir. Siber Zorbalık Ölçeği, Ek-1'de verilmiştir.

### 3.3.3. Siber Mağduriyet Ölçeği

Arıca, Tanrıkulu ve Kınay (2012), tarafından geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği açımlayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve ölçeğin tek faktörlü bir yapı sergilediği görülmüştür. Bu tek faktör toplam varyansın % 30,17'sini açıklamaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa katsayısı 0,89 olarak, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0,75 olarak bulunmuştur. Bu değerler, ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Siber mağduriyet ölçeği toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin cevaplanması "evet" ve "hayır" şeklinde yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 24 en yüksek puan 48'dir.

Puanların yüksek çıkması siber mağduriyet durumunun yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Siber Mağduriyet Ölçeği, Ek-1’de verilmektedir.

### 3.3.4. İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)

“İnsani Değerler Ölçeği” Dilmaç (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte, insani değerler süreci

- a. Sorumluluk (7 madde)
- b. Dostluk/Arkadaşlık (7 madde)
- c. Barışçı Olma (7 madde)
- d. Saygı (7 madde)
- e. Hoşgörü (7 madde)
- f. Dürüstlük (7 madde)

olarak altı boyutta toplam 42 madde ile ölçülmektedir. Her bir boyut 7 maddeden oluşmaktadır. Açıklanan toplam varyans % 34,48 olarak elde edilmiştir. Her bir boyut için Cronbach Alpha katsayıları, yukarıdaki sırayla, 0,73; 0,69; 0,65; 0,67; 0,69; 0,70 olarak bulunmuştur. Ayrıca, tüm ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,92 olarak elde edilmiş ve bu sonuca göre ölçeğin güvenilir olduğu görülmüştür. Bu ölçek bireysel ve gruplar halinde uygulanabilen “5’li Likert tipi” bir ölçektir ve (A: Hiçbir zaman, B: Nadiren, C: Ara sıra D: Sık Sık, E: Her Zaman ) bir dereceleme ölçeği şeklinde ifade edilmiştir. Maddeler A:1, B:2, C:3, D:4, E:5 şeklinde puanlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar insani değerlere daha fazla sahip olduğunu göstermektedir. İnsani Değerler Ölçeği, Ek-1’de verilmiştir.

### 3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım analizleri yapılarak, normal dağılım gösteren verilerin değerlendirilmesinde iki bağımsız

grup arasındaki karşılaştırmalar için İki Bağımsız Örneklem t-Testi (veriler normal dağıldığında) ve Mann-Whitney U Testi (veriler normal dağılmadığında); ikiden fazla bağımsız grup arasındaki karşılaştırmalar için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) (veriler normal dağıldığında ve grup varyansları eşit olduğunda) ve Kruskal Wallis Testi (veriler normal dağılmadığında veya grup varyansları eşit olmadığında) kullanılmıştır. İkiden fazla grupların karşılaştırmalarında anlamlı bir sonuç çıktığında; farklılıkların hangi grup ya da gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi amacıyla İkili Karşılaştırma (Post Hoc) testleri yapılmıştır. Ayrıca; değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Spearman Korelasyon Testi (veriler normal dağılmadığında) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular % 95 güven aralığında, % 5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiş; bunun haricinde % 10 anlamlılık düzeyinde bir anlamlılık tespit edildiğinde, bu da ilgili kısımda belirtilmiştir.

## 4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde; anket çalışması sonucu elde edilen verilerin çeşitli değişkenlere göre frekans ve yüzde dağılımları, araştırma soruları kapsamındaki hipotezlerin test edilmesi sonucu elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumları yer almaktadır.

### 4.1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine ve Araştırma Kapsamındaki Temel Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Bu kısımda, öğrencilerin demografik özelliklerinin ve araştırma kapsamındaki temel değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımları yer almaktadır.

**Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı**

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	191	61,8
	Erkek	118	38,2
Sınıf	6. Sınıf	78	25,2
	7. Sınıf	73	23,6
	8. Sınıf	158	51,1
Evdeki Bilgisayar Sayısı	0 tane	41	13,3
	1 tane	154	49,8
	2 tane	62	20,1
	3 tane	34	11,0
	4 ve üzeri	18	5,8
Kendi Bilgisayarı Olma Durumu	Var	102	33,0
	Yok	207	67,0
İnterneti Kullanım Amacı	Ders çalışmak/ Ödev hazırlamak	118	38,2

	Sosyal ağlar (Facebook, Twitter, Msn vb.)	80	25,9
	Eğlence (Oyun oyunmak)	48	15,5
	Film izlemek/ indirmek	27	8,7
	Müzik indirmek	12	3,9
	Haber edinmek	4	1,3
	Alışveriş yapmak	2	0,6
	E-posta alıp göndermek	1	0,3
	Diğer	17	5,5
İnterneti Günlük Kullanma Süresi	0 saat	6	1,9
	1 saat	111	35,9
	2 saat	74	23,9
	3 saat	49	15,9
	4 saat	21	6,8
	5 saat ve üzeri	48	15,5
İnternete Bağlanmadan Günlük Bilgisayar Başında Geçirilen Süre	0 saat	53	17,2
	1 saat	186	60,2
	2 saat	30	9,7
	3 saat ve üzeri	40	12,9
	Toplam	309	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamındaki öğrencilerin % 61,8'i erkek, % 38,2'si kız öğrencilerden oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin okudukları sınıflara göre dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin % 25,2'si 6. sınıf, % 23,6'sı 7. sınıf ve % 51,1'i ise 8. sınıfta okumaktadır.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin evlerindeki bilgisayar sayısı incelendiğinde; öğrencilerin % 13,3'ünün evinde hiç bilgisayar yokken; % 49,8'inin evinde 1 tane, % 20,1'inin evinde 2 tane bilgisayar olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin % 67 ile çoğunluğu, sadece kendilerinin kullandığı bir bilgisayarları olmadığını belirtirken % 33'ü bunun aksini belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamındaki öğrencilere "İnterneti en çok hangi amaç için kullanıyorsunuz?" şeklinde sorulmuş olan sorudan elde edilen cevapların

dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin büyük çoğunluğu % 38,2 ile ders çalışmak, % 25,9 ile sosyal ağlar, % 15,5 ile eğlence cevabını vermişlerdir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda anket uygulanan öğrencilerin % 35,9'u interneti günlük olarak 1 saat kullandıklarını belirtirken; % 23,9'u 2 saat, % 15,9'u 3 saat ve % 15,5'i 5 saat ve üzeri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin günlük olarak internete bağlanmadan bilgisayar başında geçirdikleri süre incelendiğinde; % 60,2'i ile büyük bir çoğunluğu 1 saat vakit geçirirken, % 17,2'si internete bağlanmadan bilgisayar başında olmadıklarını belirtmişlerdir.

#### 4.2. Araştırma Kapsamındaki Ölçklere Ait Betimsel İstatistikler

Araştırma kapsamında kullanılan Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler ölçeklerine ait istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

**Tablo 2: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler Ölçeklerine Ait İstatistikler**

Ölçekler	N	En Küçük	En Büyük	Ortalama	Standart Sapma	
Siber Zorbalık Ölçeği	309	24	96	25,97	5,23	
Siber Mağduriyet Ölçeği	309	24	46	26,74	4,18	
İnsani Değerler	Sorumluluk	309	11	35	27,13	5,12
	Dostluk/ Arkadaşlık	309	7	35	28,92	5,33
	Barışçı Olma	309	11	35	26,37	5,12
	Saygı	309	7	35	28,08	5,78
	Dürüstlük	309	15	35	27,97	4,49
	Hoşgörü	309	11	35	23,23	4,10

Tablo 2' de görüldüğü üzere 4'lü likert türünde puanlanıp 24 maddeden oluşan ve en düşük puanı 24, en yüksek puanı ise 96 olabilen Siber Zorbalık ölçeği ile toplanan verilerden elde edilen istatistiklere göre; araştırma kapsamındaki öğrencilerin siber zorbalık puanlarının en küçüğü 24 iken, en büyüğü 96'dır. Yine bu istatistiklere göre araştırma kapsamındaki tüm öğrencilerin siber zorbalık puanlarının ortalaması 25,97 ve standart sapması 5,23 olarak elde edilmiştir. Ortalama puanın düşük olması, öğrencilerin siber zorbalık yapma durumlarının düşük olması anlamına gelmektedir.

Cevaplaması "evet" ve "hayır" şeklinde yapıp 24 maddeden oluşan ve en düşük puanı 24, en yüksek puanı ise 48 olabilen Siber Mağduriyet ölçeğinden elde edilen istatistiklere göre; araştırma kapsamındaki öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının en küçüğü 24 iken, en büyüğü 46'dır. Yine bu istatistiklere göre araştırma kapsamındaki tüm öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının ortalaması 26,74 ve standart sapması 4,18 olarak elde edilmiştir. Ortalama puanın düşük olması, öğrencilerin siber mağduriyete maruz kalma durumlarının düşük olması anlamına gelmektedir.

Altı boyuttan oluşan ve her bir boyutu 7 madde içeren İnsani Değerler ölçeği 5'li likert tipinde puanlanmaktadır. Her bir boyut için, en düşük puan 7 olabileceken, en yüksek puan ise 35 olabilmektedir ve puanların yüksek olması öğrencilerin insani değerlerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Sorumluluk, Dostluk/Arkadaşlık, Barışçı Olma, Saygı, Dürüstlük ve Hoşgörü şeklindeki boyutların her biri için en küçük değerler sırasıyla 11, 7, 11, 7, 15 ve 11 şeklinde iken; en büyük değerler her bir boyut için de 35 olarak elde edilmiştir. Yine bu istatistiklere göre öğrencilerin insani değerler ortalamaları her bir boyut için sırasıyla 27,13; 28,92; 26,37; 28,08; 27,97 ve 23,23 şeklinde iken standart sapmaları 5,12; 5,33; 5,12; 5,78; 4,49 ve 4,10'dur.

#### 4.2.1. Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin siber zorbalık durumlarının cinsiyete ve kendilerine ait bilgisayar olması durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağılmadığı için ( $p<0,001$ ), Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testlerinin sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

**Tablo 3: Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının, Cinsiyete ve Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	p
Cinsiyet					
Kız	191	136,47	26066,50	7730,50	0,000
Erkek	118	184,99	21828,50		
Kendine Ait Bilgisayar					
Var	102	162,00	16524,50	9842,50	0,280
Yok	207	151,55	31370,50		

Tablo 3'te görüldüğü üzere Mann-Whitney U testinin sonucunda; erkek öğrencilerin siber zorbalık durumlarının (Ort=27,54), kız öğrencilerinkinden (Ort=25) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur ( $U=7730,5$ ;  $p<0,001$ ).

Tablo 3'e göre; evinde kendine ait bilgisayarları olanlar (Ort=26,51) ile kendine ait bilgisayarları olmayanlar (Ort=25,70) arasında, siber zorbalık açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. ( $U=9842,5$ ;  $p=0,28$ ).

Öğrencilerin siber zorbalık durumlarının okudukları sınıflara ve interneti kullanım amaçlarına göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağılmadığı için

( $p < 0,001$ ), Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis testlerinin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

**Tablo 4: Öğrencilerin Siber Zorbalık Durumlarının, Sınıf ve İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X <sup>2</sup>	P
<b>Sınıf</b>					
6. Sınıf	78	141,73	2	20,825	0,000
7. Sınıf	73	126,64			
8. Sınıf	158	174,65			
<b>İnternetin Kullanılma Amacı</b>					
Ders Çalışmak	118	118,30	3	46,214	0,000
Sosyal Ağlar	80	194,18			
Eğlence	87	163,82			
Diğer	24	172,90			

Tablo 4'e baktığımızda Kruskal Wallis testi sonucunda; 6. sınıf (Ort=25,36), 7. sınıf (Ort=25,75) ve 8. sınıf (Ort=26,37) öğrencilerinden en az bir sınıf seviyesinin siber zorbalık durumlarının diğerlerinden anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur ( $X^2_{(2)}=20,825$ ;  $p < 0,001$ ). Farklılığın hangi sınıf ya da sınıflardan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla yapılan Tamhane ikili karşılaştırma testleri sonucunda; 8. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ortalamalarının, 6. sınıf öğrencilerinininkinden % 10 hata düzeyinde anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur (Ort. Fark= 1,0144;  $p=0,083$ ).

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin siber zorbalık durumlarının; ders çalışmak (Ort=24,47), sosyal ağlar (Ort=27,34), eğlence (Ort=26,07) ve diğer (Ort=28,42) şeklindeki interneti kullanım amaçlarından en az birine göre farklılık gösterdiği görülmektedir ( $X^2_{(3)}=46,214$ ;  $p < 0,001$ ). Farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan Tamhane ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullanan öğrencilerin siber zorbalık ortalamalarının, sosyal ağlar ve eğlence için kullanan öğrencilerinkinden daha düşük olduğu belirlenmiştir (Ort fark= 2,8629 ve 1,5944;  $p < 0,001$  ve  $p=0,002$ ).

#### 4.2.2. Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin siber mağduriyet durumlarının cinsiyete ve kendilerine ait bilgisayar olması durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağılmadığı için ( $p < 0,001$ ), Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testlerinin sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

**Tablo 5: Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının, Cinsiyete ve Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	p
Cinsiyet					
Kız	191	143,50	27408,00	9072,00	0,002
Erkek	118	173,62	20487,00		
Kendine Ait Bilgisayar					
Var	102	167,66	17101,50	9265,50	0,064
Yok	207	148,76	30793,50		

Tablo 5'i incelediğimizde Mann-Whitney U testinin sonucunda; erkek öğrencilerin siber mağduriyet durumlarının (Ort=27,73), kız öğrencilerinkinden (Ort=26,13) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur (U=9072,00; p=0,002)

Öğrencilerin siber mağduriyet durumlarının evde kendine ait bilgisayar olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testinin sonucunda; iki grup arasında % 10 hata düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (U=9265,50; p=0,064). Evinde kendine ait bilgisayarı olanların mağduriyetlerinin (Ort=167,66), kendine ait bilgisayarı olmayanlarınkinden (Ort=148,76) daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin siber mağduriyet durumlarının okudukları sınıflara ve interneti kullanım amaçlarına göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağılmadığı için ( $p < 0,001$ ), Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis testlerinin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

**Tablo 6: Öğrencilerin Siber Mağduriyet Durumlarının, Sınıf ve İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

	N	Sıra Ortalaması	Sd	$X^2$	p
<b>Sınıf</b>					
6. Sınıf	78	132,94			
7. Sınıf	73	136,01	2	17,642	0,000
8. Sınıf	158	174,66			
<b>İnternetin Kullanılma Amacı</b>					
Ders Çalışmak	118	126,51			
Sosyal Ağlar	80	189,40	3	28,372	0,000
Eğlence	87	156,09			
Diğer	24	176,46			

Tablo 6'yı incelediğimizde Kruskal Wallis testi sonucunda 6. sınıf (Ort=25,85), 7. sınıf (Ort=25,82) ve 8. sınıf (Ort=27,61) öğrencilerinden en az bir sınıftakilerin siber mağduriyet durumlarının diğerlerinden anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur ( $X^2_{(2)}=17,642$ ;  $p < 0,001$ ). Farklılığın hangi sınıf ya da sınıflardan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla yapılan Tamhane ikili karşılaştırma testleri sonucunda; 8. sınıf öğrencilerinin siber mağduriyetlerinin, 6. ve 7. sınıf öğrencilerinininkinden anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur (Ort fark=1,76144 ve 1,78568;  $p=0,004$  ve  $0,003$ ).

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin siber mağduriyet durumlarının; ders çalışmak (Ort=25,71), sosyal ağlar (Ort=28,15), eğlence (Ort=26,57) ve diğer (Ort=27,71) şeklindeki interneti kullanım amaçlarından en az birine göre farklılık gösterdiği görülmektedir ( $X^2_{(3)}=28,372$ ;  $p < 0,001$ ). Farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan Tamhane

ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullanan öğrencilerin siber mağduriyet ortalamalarının, sosyal ağlar için kullanan öğrencilerinkinden daha düşük olduğu belirlenmiştir (Ort fark= 2,4381;  $p=0,001$ ).

#### 4.2.3. Öğrencilerin İnsani Değerlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin insani değerlerinin cinsiyete ve kendilerine ait bilgisayar olması durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağıldığı için ( $p > 0,05$ ; 0,01 veya 0,001), Bağımsız İki Grup Ortalaması t Testi yapılmıştır. Yapılan t testlerinin sonuçları Tablo 7 ve Tablo 8’de yer almaktadır.

**Tablo 7: Öğrencilerin İnsani Değerlerinin, Cinsiyete Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

Faktörler	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Sorumluluk	Kız	191	27,84	4,76	3,075	0,002
	Erkek	118	25,97	5,47		
Dostluk/ Arkadaşlık	Kız	191	29,58	4,84	2,825	0,005
	Erkek	118	27,84	5,89		
Barışçı Olma	Kız	191	27,31	4,89	4,181	0,000
	Erkek	118	24,86	5,16		
Saygı	Kız	191	29,00	5,16	3,460	0,001
	Erkek	118	26,58	6,40		
Dürüstlük	Kız	191	29,00	4,17	5,349	0,000
	Erkek	118	26,30	4,50		
Hoşgörü	Kız	191	23,61	4,10	2,117	0,035
	Erkek	118	22,60	4,04		

Tablo 7’de öğrencilerin insani değerlerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği t testlerinin sonucunda, kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ( $p < 0,05$ ; 0,01 veya 0,001). Tablo 7’ye göre; kız öğrencilerin sorumluluk,

dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerlerinin, erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

**Tablo 8: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, Kendilerine Ait Bilgisayar Olması Durumuna Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

Faktörler	Kendine Ait Bilgisayar	n	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Sorumluluk	Var	102	27,21	5,67	0,192	0,848
	Yok	207	27,09	4,84		
Dostluk/ Arkadaşlık	Var	102	28,62	6,03	-0,690	0,490
	Yok	207	29,06	4,95		
Barışçı Olma	Var	102	26,14	5,86	-0,533	0,595
	Yok	207	26,49	4,73		
Saygı	Var	102	27,34	6,61	-1,459	0,146
	Yok	207	28,44	5,30		
Dürüstlük	Var	102	27,64	5,23	-0,843	0,400
	Yok	207	28,13	4,08		
Hoşgörü	Var	102	23,05	4,35	-0,534	0,594
	Yok	207	23,31	3,98		

Tablo 8'e göre; yapılan t testlerinin sonucunda evinde kendine ait bilgisayarı olanlar ile kendine ait bilgisayarı olmayanlar arasında sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ( $p > 0,05$ ).

Öğrencilerin insani değerlerinin okudukları sınıflara ve interneti kullanım amaçlarına göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla, Kolmogorov-Smirnov testlerine göre veriler normal dağıldığı için ( $p > 0,05$  veya  $0,01$ ), Tek Faktörlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizlerinin sonuçları Tablo 9 ve Tablo 10'da yer almaktadır.

**Tablo 9: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, Sınıf Düzeylerine Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

Faktörler	Sınıf	n	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Sorumluluk	6. Sınıf	78	27,42	4,93	<b>2,412</b>	<b>0,091</b>
	7. Sınıf	73	28,07	4,83		
	8. Sınıf	158	26,54	5,29		
Dostluk/ Arkadaşlık	6. Sınıf	78	28,60	5,99	0,205	0,815
	7. Sınıf	73	29,14	5,44		
	8. Sınıf	158	28,97	4,94		
Barışçı Olma	6. Sınıf	78	26,33	5,49	0,180	0,836
	7. Sınıf	73	26,68	4,66		
	8. Sınıf	158	26,25	5,17		
Saygı	6. Sınıf	78	28,43	5,71	1,080	0,341
	7. Sınıf	73	28,70	6,17		
	8. Sınıf	158	27,61	5,62		
Dürüstlük	6. Sınıf	78	27,42	4,30	1,122	0,327
	7. Sınıf	73	27,79	4,99		
	8. Sınıf	158	28,32	4,34		
Hoşgörü	6. Sınıf	78	24,01	4,16	1,967	0,142
	7. Sınıf	73	23,07	4,30		
	8. Sınıf	158	22,91	3,94		

Tablo 9'a göre; yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi sonucunda; % 10 hata düzeyinde, öğrencilerin sorumluluk duygularının okudukları sınıflardan en az birine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (F=2,412; p=0,091). Farklılığın hangi sınıf ya da sınıflardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan Tukey ikili karşılaştırma testleri sonucunda;7. sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygularının, 8. sınıf öğrencilerinininkinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Ort fark= 1,52419; p=0,089).

Tablo 9'a göre; yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizleri sonucunda dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerleri bakımından, öğrencilerin okudukları sınıflar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (p > 0,05).

**Tablo 10: Öğrencilerin İnsani değer Durumlarının, İnterneti Kullanım Amaçlarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin İstatistikler**

Faktörler	İnterneti Kullanma Amacı	n	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Sorumluluk	Ders Çalışmak	118	28,75	4,48	8,527	0,000
	Sosyal Ağlar	80	25,21	5,39		
	Eğlence	87	26,67	4,46		
	Diğer	24	27,17	6,88		
Dostluk/ Arkadaşlık	Ders Çalışmak	118	29,52	4,52	1,472	0,222
	Sosyal Ağlar	80	29,03	5,13		
	Eğlence	87	27,95	6,20		
	Diğer	24	29,04	6,00		
Barışçı Olma	Ders Çalışmak	118	27,32	5,09	2,378	0,070
	Sosyal Ağlar	80	25,74	4,36		
	Eğlence	87	26,01	5,49		
	Diğer	24	25,17	5,79		
Saygı	Ders Çalışmak	118	29,39	4,88	3,566	0,015
	Sosyal Ağlar	80	26,96	5,86		
	Eğlence	87	27,62	6,22		
	Diğer	24	27,00	6,99		
Dürüstlük	Ders Çalışmak	118	28,59	4,20	2,482	0,061
	Sosyal Ağlar	80	27,70	4,46		
	Eğlence	87	27,08	4,75		
	Diğer	24	29,04	4,57		
Hoşgörü	Ders Çalışmak	118	23,45	4,26	0,924	0,429
	Sosyal Ağlar	80	23,02	4,20		
	Eğlence	87	23,44	3,62		
	Diğer	24	22,04	4,62		

Tablo 10' da görüldüğü üzere yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi sonucunda; 0,001 ve 0,05 hata düzeylerinde, öğrencilerin sorumluluk ve saygı değerlerinin, interneti kullanım amaçlarından en az birine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ( $p < 0,001$  ve 0,05). Sorumluluk için farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan Tukey ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullananların sorumluluk duygularının, interneti sosyal ağlar ve eğlence için kullananlarınkinden daha fazla olduğu bulunmuştur (Ort farklar=3,54 ve 2,09;  $p < 0,001$  ve 0,016). Saygı için farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullananların saygılarının, interneti sosyal ağlar, eğlence ve diğer amaçlar için kullananlarınkinden daha fazla olduğu bulunmuştur (Ort farklar=2,43; 1,77 ve 2,39;  $p < 0,01$ ; 0,05 ve 0,10).

Yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi sonucunda; % 10 hata düzeyinde, öğrencilerin barışçı olma ve dürüstlük değerlerinin, interneti kullanım amaçlarından en az birine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ( $p < 0,10$ ). Barışçı olma için farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullananların barışçı olma duygularının, interneti sosyal ağlar, eğlence ve diğer amaçlar için kullananlarınkinden daha fazla olduğu bulunmuştur (Ort farklar=1,58; 1,31 ve 2,15;  $p < 0,05$  ve 0,10). Dürüstlük için farklılığın hangi amaç ya da amaçlardan kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD ikili karşılaştırma testleri sonucunda; interneti ders çalışmak için kullananların interneti eğlence için kullananlardan daha dürüst olduğu bulunmuştur (Ort fark=1,51;  $p=0,017$ ).

Tablo 10'a göre; yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizleri sonucunda dostluk/arkadaşlık, hoşgörü bakımından, öğrencilerin interneti kullanım amaçları arasında anlamlı bir farklılıklar olmadığı görülmüştür ( $p > 0,05$ ).

#### 4.3. Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerler Değişkenleri Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerler durumları ile günlük internet kullanım süreleri ve günlük internetsiz bilgisayar kullanım süreleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla, veriler normal dağılmadığı için ( $p < 0,05$ ; 0,01 veya 0,001), Spearman Korelasyon testleri yapılmış ve sonuçlar aşağıda, Tablo 11’de sunulmuştur.

**Tablo 11: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani değer Değişkenleri ile Günlük İnternet Kullanımı ve İnternetsiz Bilgisayar Kullanımı Değişkenleri Arasındaki İlişkiler**

		Günlük İnternet Kullanımı	İnternetsiz Bilgisayar Kullanımı
Siber Zorbalık	Korelasyon Katsayısı	0,306**	0,191**
	<i>p</i> değeri	0,000	0,001
Siber Mağduriyet	Korelasyon Katsayısı	0,178**	0,118*
	<i>p</i> değeri	0,002	0,038
Sorumluluk	Korelasyon Katsayısı	-0,156**	-0,049
	<i>p</i> değeri	0,006	0,387
Dostluk/ Arkadaşlık	Korelasyon Katsayısı	-0,069	-0,098
	<i>p</i> değeri	0,227	0,087
Barışçı Olma	Korelasyon Katsayısı	-0,069	-0,078
	<i>p</i> değeri	0,227	0,172
Saygı	Korelasyon Katsayısı	-0,176**	-0,089
	<i>p</i> değeri	0,002	0,118
Dürüstlük	Korelasyon Katsayısı	-0,063	-0,169**
	<i>p</i> değeri	0,269	0,003

<i>Hoşgörü</i>	<i>Korelasyon Katsayısı</i>	0,011	-0,026
	<i>p değeri</i>	0,844	0,645

\*:p<0,05; \*\*:p<0,01

Tablo 11’de görüldüğü üzere öğrencilerin siber zorbalık durumları ile evlerindeki bilgisayar sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon testinin sonucuna göre; bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir (Kor. kats.=0,081; p=0,156). Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internet kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde; bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Kor. kats.=0,306\*\*; p<0,001). Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde ise; bu değişkenler arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Kor. kats.=0,191\*\*; p=0,001).

Öğrencilerin siber mağduriyet durumları ile günlük internet kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde; bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Kor. kats.=0,178\*\*; p=0,002). Öğrencilerin siber mağduriyet durumları ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde ise; bu değişkenler arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Kor. kats.=0,118\*; p=0,038).

İnsani değerler boyutlarından Dostluk/Arkadaşlık, Barışçı Olma, Dürüstlük ve Hoşgörü ile günlük internet kullanım süresi arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır (p>0,05). Bu boyutlardan Sorumluluk ve Saygı ile günlük internet kullanım süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkiler vardır (Kor. katsayıları= -0,156\*\* ve -0,176\*\*; p değerleri <0,01). İnsani değerler boyutlarından Sorumluluk, Barışçı Olma, Saygı ve Hoşgörü ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süresi arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır (p>0,05). Ancak; % 10 anlamlılık düzeyi göz önüne alınırsa Dostluk/Arkadaşlık ve % 1 anlamlılık düzeyinde Dürüstlük boyutları ile

günlük internetsiz bilgisayar kullanım süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkiler bulunmuştur (Kor. Katsayıları= -0,098 ve -0,169; p =0,087 ve 0,003).

#### 4.4. Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değer Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerler durumlarının ikişerli ilişkilerin incelenmesi amacıyla, veriler normal dağılmadığı için (p değerleri <0,05; 0,01 veya 0,001), Spearman Korelasyon testleri yapılmış ve sonuçlar aşağıda, Tablo 12’de sunulmuştur.

**Tablo 12: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değer Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Katsayıları**

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
<i>1.Siber Zorbalık</i>	1							
<i>2.Siber Mağduriyet</i>	0,553 (0,000)	1						
<i>3.Sorumluluk</i>	-0,337 (0,000)	-0,195 (0,001)	1					
<i>4.Dostluk/ Arkadaşlık</i>	-0,130 (0,022)	-0,021 (0,712)	0,532 (0,000)	1				
<i>5.Barişçi Olma</i>	-0,307 (0,000)	-0,111 (0,051)	0,555 (0,000)	0,411 (0,000)	1			
<i>6.Saygı</i>	-0,340 (0,000)	-0,183 (0,001)	0,675 (0,000)	0,563 (0,000)	0,639 (0,000)	1		
	-0,317	-0,086	0,437	0,299	0,420	0,440	1	

7.Dürüstlük	(0,000)	(0,131)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	-
	-0,162	-0,098	0,128	0,135	0,223	0,175	0,172
8.Hoşgörü	(0,004)	(0,086)	(0,025)	(0,018)	(0,000)	(0,002)	(0,002)

n=309

Tablo 12'ye göre; öğrencilerin siber zorbalık durumları ile siber mağduriyet durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon testinin sonucunda, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur (Kor. kats.=0,553;  $p < 0,001$ ). Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile Sorumluluk, Barışçı Olma, Saygı ve Dürüstlük şeklindeki insani değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişkiler görülmüşken ( $-0,70 < \text{Kor. katsayıları} < -0,30$  ve  $p$  değerleri  $< 0,05$ ;  $0,01$  ve  $0,001$ ); yine siber zorbalık durumu ile Dostluk/Arkadaşlık ve Hoşgörü şeklindeki insani değerler arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkiler olduğu görülmüştür (Kor. katsayıları =  $-0,130$  ve  $-0,162$ ;  $p$  değerleri  $< 0,05$  ve  $0,01$ ).

Öğrencilerin siber mağduriyet durumları ile Dostluk/Arkadaşlık ve Dürüstlük şeklindeki insani değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. ( $p > 0,05$ ). Ancak; % 10 anlamlılık düzeyi göz önüne alındığında Barışçı Olma ve Hoşgörü; % 1 anlamlılık düzeyinde Sorumluluk ve Saygı boyutları ile siber mağduriyet arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkiler bulunmuştur ( $-0,30 < \text{Kor. Katsayıları} < 0$ ;  $p < 0,10$  ve  $0,01$ ).

Tablo 12'ye incelendiğinde; İnsani Değerler ölçeğinin Sorumluluk, Dostluk/Arkadaşlık, Barışçı Olma, Saygı, Dürüstlük ve Hoşgörü şeklindeki alt boyutlarının kendi aralarındaki ikili ilişkiler incelendiğinde; tüm ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve Hoşgörü boyutu haricinde, orta düzeyde olduğu görülmektedir ( $0,30 \leq \text{Kor. katsayıları} < 0,70$ ;  $p$  değerleri  $< 0,05$ ;  $0,01$  ve  $0,001$ ). Hoşgörü ile diğer boyutlar arasındaki ilişkiler ise zayıf düzeydedir ( $0 < \text{Kor. Katsayıları} < 0,30$ ).

## 5. BÖLÜM: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

### 5.1. Sonuçlar ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık-siber mağduriyet düzeylerini insani değer düzeylerine ve bazı değişkenlere göre incelemektir. Araştırma neticesinde, araştırmamızın temel ve alt problemlerine yönelik aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır ve alan yazın taramasında çıkan sonuçların karşılaştırmaları aşağıda belirtilmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular “Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğunu ve erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığını göstermiştir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla uyumlu görünmektedir (Dilmaç,2009; Arıcak, 2009; Harman, Hansen, Cochran ve Lindsey, 2005; Li ,2006). Erkek öğrencilerin daha siber zorba oluşlarının sebebi olarak, erkek çocuklarında bir takım zorbaca davranışların ebeveynleri tarafından hoş karşılanması hatta bazen ödüllendirilebilmesi, kız çocuklarında ise bu tarz davranışların cezalandırılması gibi yanlış tutumlar gösterilebilir. Cinsiyet rollerine göre değişen bu tutumlar öğrencilerdeki siber zorbalık farkını doğurmuştur (Arıcak vd, 2008). Buna karşın yapılan bazı araştırmalarla uyumlu görülmemiştir ve siber zorbalık ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark görülmemiştir (Ang ve Goh, 2010; Özdemir ve Akar, 2011).

Yine araştırmamız alt problemlerinden olan “Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları kendine ait bilgisayarı olma durumuna göre değişiklik göstermekte midir?” sorusuna ilişkin olarak, araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular öğrencilerin siber zorbalık yapma durumlarının kendine ait bilgisayarları olup

olmama durumları açısından anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular “Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, 8.sınıf öğrencilerinin, 6.sınıf öğrencilerine göre daha siber zorba olduklarını göstermiştir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla uyumlu görünmektedir (Serin, 2012). Buna karşın yapılan bazı araştırmalarla uyumlu görünmemiştir ve siber zorbalık ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Bayar, 2010; Burnukara ,2009; Özdemir ve Akar ,2011; Slonje ve Smith ,2008).

Yine araştırmamız alt problemlerinden olan “Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir?” sorusuna ilişkin olarak, araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular, interneti ders çalışmak için kullananlar ile interneti sosyal ağlar ve eğlence gibi amaçlarla kullananlar arasında anlamlı bir farkın olduğuna işaret etmektedir. Eğlence amaçlı kullananların siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla uyumlu görünmektedir (Serin,2012; Kowalsky ve Limber, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006).

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz diğer bir bulgu ise “Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internet kullanım süreleri değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde ise; bu değişkenler arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Araştırmamızın sonucu ile Serin (2012), Peker ve Eroğlu (2010), Hinduja ve Patchin (2008), Çiftçi (2010), Özdemir ve Akar’ın (2010) bulguları da aynı yönde olup internette kalma süresi arttıkça siber zorbalık düzeylerinin de arttığı yönündedir.

Yine araştırmamız alt problemlerinden olan “Öğrencilerin siber mağdur olma durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz

probleme dair, edindiğimiz bulgular kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu ve erkeklerin daha çok siber mağdur olduğu şeklindedir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla çelişmektedir (Li ,2005; Mesch 2009; Dilmaç, 2009).

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz diğer bir bulgu ise ‘‘Öğrencilerin siber mağdur olma durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?’’ şeklinde sorduğumuz probleme dair, 8.sınıf öğrencilerinin, 6.sınıf öğrencilerine göre daha siber mağdur olduklarına işaret etmektedir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla uyumsuzdur. Siber zorbalığa maruz kalma oranlarının üst sınıflarda alt sınıflardan daha yüksek olduğu şeklindedir (Burnukara, 2009; Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004). Ancak bulgularımız bazı çalışmalarla çelişmektedir (Bayar, 2010; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2006). Bazı araştırmalarda siber zorbalığa maruz kalma ile sınıf düzeyi açısından bir farklılık olmadığı belirlenmiştir (Katzner, Fetchenhauer ve Belschak, 2009; Özdemir ve Akar, 2011; Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett, 2006; Smith ve diğ., 2008).

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular ‘‘Öğrencilerin siber mağdur olma durumları kendine ait bilgisayarı olma durumuna göre değişiklik göstermekte midir?’’ şeklinde sorduğumuz probleme dair, anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz diğer bir bulguda ‘‘Öğrencilerin siber mağdur olma durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir?’’ şeklinde sorduğumuz probleme dair, interneti ders çalışmak için kullananlar ile interneti sosyal ağlar ve eğlence gibi amaçlarla kullananlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Eğlence ve sosyal ağ amaçlı kullananların siber mağduriyetlerinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmalarla uyumlu görünmektedir (Serin,2012; Kowalsky ve Limber, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006).

Araştırmamız alt problemlerinden olan ‘‘Öğrencilerin siber mağdur olma durumları ile günlük internet kullanım süreleri değişiklik göstermekte midir?’’

şeklinde sorduğumuz probleme ilişkin, anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süreleri arasındaki ilişki test edildiğinde ise; bu değişkenler arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Araştırmamızın sonucu ile Serin (2012), Peker ve Eroğlu (2010), Hinduja ve Patchin (2008), Çiftçi (2010), Özdemir ve Akar'ın (2010) bulguları da aynı yönde olup internette kalma süresi arttıkça siber mağduriyet düzeylerinin de arttığı görülmüştür.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular “Öğrencilerin insani değer durumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu ve kız öğrencilerinin sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerlerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgularda “Öğrencilerin insani değer durumları kendine ait bilgisayarları olup olmama durumlarına göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Yine araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz diğer bir bulguda da “Öğrencilerin insani değer durumları sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Araştırmamız neticesinde yine insani değerlere yönelik elde ettiğimiz başka bir bulguda da “Öğrencilerin insani değer durumları interneti kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermekte midir? ” şeklinde sorduğumuz probleme dair, interneti ders çalışmak için kullananların sorumluluk duygularının interneti sosyal ağlar ve eğlence için kullananlarıkinden daha fazla olduğu görülmüştür ayrıca interneti ders çalışmak için kullananların saygı düzeylerinin interneti sosyal ağlar, eğlence ve diğer amaçlar için kullananlarıkinden daha fazla

olduğu görülmüştür. Hata düzeyi % 10 alındığında barışçı olma ve dürüstlük değerlerinin de interneti kullanım amaçlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre; interneti ders çalışmak için kullananların barışçı olma duygularının, interneti sosyal ağlar, eğlence ve diğer amaçlar için kullananlarınkinden daha fazla olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra interneti ders çalışmak için kullananların interneti eğlence için kullananlardan daha dürüst olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki faktör olan dostluk/arkadaşlık ve hoşgörü bakımından ise, öğrencilerin interneti kullanım amaçları bakımından bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. İnsani değerlerden dostluk/arkadaşlık bakımından öğrencilerin kullanım amaçlarına göre incelendiğinde anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular “ Öğrencilerin insani değer durumları ile günlük internet kullanım sürelerine göre değişiklik göstermekte midir?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, insani değer faktörlerinden Dostluk/Arkadaşlık, Barışçı Olma, Dürüstlük ve Hoşgörü ile günlük internet kullanım süreleri arasında anlamlı ilişki görülmemiştir ancak Sorumluluk ve Saygı ile günlük internet kullanım süreleri arasında anlamlı negatif yönde ve zayıf ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. İnsani değer boyutlarından Sorumluluk, Barışçı Olma, Saygı ve Hoşgörü ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süresi arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır. Ancak %10 anlamlılık düzeyi göz önünde bulundurulduğunda Dostluk/Arkadaşlık, %1 anlamlılık düzeyi göz önünde bulundurulduğunda ise Dürüstlük boyutları ile günlük internetsiz bilgisayar kullanım süresi arasında ilişki incelendiğinde aralarında anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgularda “ Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile siber mağdur olma durumları arasında ilişki var mıdır?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, öğrencilerin siber zorbalık durumları ile siber mağdur olma durumları arasındaki ilişki incelendiğinde, aralarında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Yine araştırmamızın alt problemlerinden olan “ Öğrencilerin siber zorbalık durumları ile insani değer durumları arasında ilişki var mıdır?” şeklinde

sorduğumuz probleme dair öğrencilerin siber zorbalık durumları ile Sorumluluk, Barışçı Olma, Saygı ve Dürüstlük faktörleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde, aralarında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür; yine siber zorbalık durumu ile Dostluk/Arkadaşlık ve Hoşgörü faktörleri arasındaki ilişki incelendiğinde, aralarında anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgularda “Öğrencilerin siber mağdur olma durumları ile insani değer durumları arasında ilişki var mıdır?” şeklinde sorduğumuz probleme dair, öğrencilerin siber mağdur olma durumları ile Dostluk/Arkadaşlık ve Dürüstlük faktörleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde, aralarında anlamlı ilişkilerin olmadığı görülmüştür. Ancak %10 anlamlılık düzeyi göz önüne alındığında Barışçı Olma ve Hoşgörü, %1 anlamlılık düzeyi göz önüne alındığında ise Sorumluluk ve Saygı boyutları ile siber mağduriyet arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak insani değer ölçeğinin alt faktörleri arasında tüm ikili ilişkiler incelendiğinde; aralarında anlamlı ve pozitif yönde ve orta düzeyde olduğu sadece hoşgörü ile diğer tüm faktörler arasındaki ilişkinin pozitif ve zayıf düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin insani değerlerinin ve siber zorbalık durumlarının arasındaki ilişki incelendiğinde ise; negatif yönde ve düşük seviyede, anlamlı bir şekilde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin insani değerlerinin ve siber mağduriyet durumlarının arasındaki ilişkinin ise; negatif yönde ve düşük seviyede, % 5 hata düzeyinde anlamlı bir şekilde olduğu görülmüştür.

## 5.2.Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında eğitim politikalarını üretenlere ve bunları uygulayanlara yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Öğretmenlik eğitimi alan kişilerin, sadece bireylerin geleceklerini değil, ülke ve dünya geleceğini de şekillendirecek tutumların değerler sisteminde yetişmesi gerektiğinin bilincinde olmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda öğretmen

yetiştirmede üniversitelerin eğitim fakültelerinde de bilinçli internet kullanımı ile ilgili derslere yer verilmesi tavsiye edilmektedir.

Teknolojinin içinde yer alan çocuğun her an siber zorbalığın yahut siber mağduriyetin içinde yer alabileceği görülmektedir. Küçük yaşlarda denetlenebilir bilgisayar sistemleri kullanımına olanak sağlayan güvenli internet programlarına başvurularak olası riskler en aza indirilebilir.

Öğrenciler teorik anlamda değerler konusuna hâkim olabiliyorken, yaşama ve yaşatma konusunda yeteri kadar aktif olamamaktadır. Çocukların aktif bir şekilde değerler sistemine sahip olabilmesi ve uygulayabilmesi, şüphesiz çevresindeki iyi örnek yetişkinlerden geçmektedir. İkinci aşamada ise öğrencilerin değerlerini yaşatacak ortamların ve projelerin içinde yer almaları sağlanmalıdır.

Siber zorbalık yapan ve siber mağdur olan öğrencilerin okullarda tespiti, çocukların bu durumlarını gizlemek istemelerinden dolayı zor olabilmekte hatta çok geç kalılabilmektedir. Önce ailelerin, daha sonra öğretmenlerin iyi birer gözlemci olmaları gerekmektedir. Çocukların durumlarını gizlemelerini önlemek için siber zorbalığın yasal bir suç olduğunun tüm okullarda bilgilendirmesinin yapılması ve kamu spotlarıyla ailelerin de farkındalıklarının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

Okul rehberlik servislerine siber zorbalık ve siber mağduriyetin önlenmesine yönelik oldukça büyük görev düşmektedir. Bu görev Milli Eğitim Bakanlığının da tedbiriyle desteklenmeli, önce rehber öğretmenleri bu konuyla ilgili bilgilendirilmeli sağlanmalı, çığ gibi büyüyen sanal tehdidin aynı zamanda veli ve öğretmen bilinçlendirme çalışmaları ile önlenmeye çalışılmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın geliştirmiş olduğu Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH Projesi) çerçevesinde eğitim kurumlarında teknolojiyle olan birlikteliğin daha yoğun yaşandığı görülmüştür. Mevcut ilk ve ortaöğretim rehberlik programları ile öğrenci disiplin yönetmeliklerinde hiçbir şekilde yer almayan siber zorbalığı önleyici uygulama ve çalışmaların ivedi bir

şekilde hazırlanıp program ve yönetmeliğe eklenmesinin bu davranışları önlemede yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya göre 8.sınıfların siber zorbalık yapma ve siber mağdur olma durumları daha yüksek çıkmaktadır. 8. Sınıf öğrencilerin ergenlikle birlikte ailelerinden ve öğretmenlerinden uzaklaşmaları onları farklı arayışlara sevk edebilmektedir. 8. sınıf öğrencilerinin farklı proje ve çalışmalarla vaktini ve enerjilerini kullanabilecekleri alanlar oluşturulmalıdır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı ve Belediyelerin eş güdümünde gerçekleştirilecek projelerle çocukların bilinçli ve kontrollü sosyal alanlara ulaşmaları sağlanmalıdır.

### **5.3. Araştırmacılara Öneriler**

Siber zorbalığı önlemeyle ilintili olabilecek kişilerin ( öğretmen, ebeveyn, okul müdürü, aynı hanede yaşayan diğer aile bireyleri vb.) farkındalık düzeyleri ölçülebilir.

İnsani değerlerin varlığının uzun vadeli olarak kişilerde değişimi meslek gruplarına veya diğer demografik özelliklere göre incelenebilir.

Örneklem artırımı yapılarak ülke genelinde bölgesel farklılıkların olup olmadığı tespit edilebilir.

Öğretmenlerin siber zorba ve siber mağdur olup olmamaları ile öğrencilerinin siber zorba ve siber mağdur olup olmamaları ayrıca ebeveynlerin siber zorba ve siber mağdur olup olmamaları ile çocuklarının siber zorba ve siber mağdur olup olmamaları arasında ilişki incelenebilir.

## 6. KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Akbulut . (2011). Güvenli internet kullanımı. (A.Kuzu(Ed), Dü.) *Bilgisayar II*, s. 189-214.
- Akgül, T. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Okul İklimine İlişkin Algıları ile İnsani Değerleri Benimseme Düzeyleri Arasında ilişki . Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akıncı, A. (2005). Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin Ve Din Öğretiminin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi 3(9)*, 7-2.
- Arıcak, O. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. 6, 10-12. *Kariyer Penceresi.*
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatology As A Predictor Of Cyberbullying Among University Students. *EurasianJournal of Educational Research, 34*, 167-184.
- Arıcak, O. T., Kınay, H., & Tanrıku, T. (2011). Siber zorbalık Ölçeğinin İlk Psikometrik Bulguları. *XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, (s. 340-341). İzmir.
- Arıcak, O., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology&Behaviour, 11(3)*.
- Arıman, F. (2007). İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri İle Okul İklimi Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi,. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Avcı, E. (2007). *Toplumsal Değerler VE Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ayas, T. (2010). Sanal zorba/kurban Ölçek Geliştirme Çalışması,. *Akademik Bakış*, 1-17.
- Ayas, T. (2011, 10 3-5). Lise Öğrencilerinin Sanal Zorba Ve Mağdur Olma Yaygınlığı . *XI. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi*. İzmir.
- Ayas, T., & Horzum, M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba Ve Mağdur Olma Yaygınlığı. 369-380. *İlköğretim Online*.
- Aydın, M. (2003). *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. (2011). Değerler,İşlevleri ve Ahlak. *Eğitime Bakış*7(19), 39-45.
- Aydın, M., & Gürler, Ş. (2012). Okullarda Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydoğan, D., Dilmaç, B., & Deniz, M. (2009). İlköğretim Öğrencilerinde Sosyal Destek Ve Siberzorbalığın İncelenmesi. İzmir: 18.Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı 1-3 Ekim.
- Aytaç, K. (1980). *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bauman, S. (2007). *Cyberbullying:A Virtual Menace, National Coalition Against Bullying National Conference, 2-4 Kasım*. Melbourne.
- Belsey, B. (2006). Bullying.org: A Learning Journey. *Bulletin –. 49(4)*, 20. Newfoundland and Labrador Teachers Association.
- Berger, K. (2007). Update On Bullying At School:Science Forgotten. *Developmental Review*, 27, 90-126.

- Bhat, C. S. (2008). Cyberbullying: Overview and Strategies for School Counsellors, Guidance Officers and All School Personnel. *Australian Journal Of Guidance & Counselling*, 18, 53-66.
- Blair, J. (2003). New Breed Of Bullies Torment Their Peers On The Internet.
- Campbell, M. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal Of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Campfield, D. (2006). Cyberbullying And Victimization: Psychosocial Characteristics Of Bullies, Victims And Bully/Victims. Missoula, Montana: PhD Dissertation, Master Of Arts, The University Of Montana.
- Coşkun, A. (2005). *Sosyal Değişme ve Bini Normlar*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Çağlar, A. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. Erken Çocuklukta Gelişim Ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Çakıcı, E. (2010). Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eserdeki yerel romanlar aracılığıyla edebiyat öğretiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma. . Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi.
- Çakır Balta, Ö., & Horzum, M. (2008). Web Tabanlı Öğretim Ortamındaki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığını Etkileyen Faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*(41(1)), 187-205.
- Çalışkur, A. (2010). *Psikolojide Değerler ve Gençlik (1.Baskı)*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitimi.
- Çetin, A., Varoğlu, U., Bulkan, O., & Levendoğlu, S. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Öğretmen Kılavuz Kitabı. İstanbul: Başarı Yayıncılık.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak VE Demokrasi Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi 1(1)*, 43-77.

- Dehue, F., Catherine , B., & Trijntje, V. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences And Parental Perception. *Cyber sychology&Behavior*, 217-223.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitiminin Verilmesi Ve Eğitimin Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Sınanması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitiminin Verilmesi ve Eğitimin Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Sınanması . *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Dilmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitimin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar:Lisans Öğrencileri Bir Ön Çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9, 1291-1325.
- Doğanay, A. (2006). *Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım (Ed.C. Öztürk)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durmuş, B., Kılıç, B., Yurtkoru, E. S., & Ulusu, Y. (2010). *Facebook tayız. Sosyal Paylaşım Ağlarının Bireylere ve İşletmelere Yönelik İncelenmesi: Facebook Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım:Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi1(1)*, 79-96.
- Ekşi, H., & Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur:Değerler. *1(4)*, 55-72. Değerler Eğitimi Dergisi.
- Erdur Baker , Ö., & Kavşut, F. (2007). A New Face Of Peer Bullying : Cyber Bullying. *Journal Of Euroasion Educational Research*, 27, 31-42.
- Erinç, S. (1995). Sanat eğitiminde felsefe, felsefe açıdan eğitim ve Türkiye’de eğitim. İstanbul.
- Eroğlu, Y. (2011). Koşullu Öz-Değer, Riskli İnternet Davranışları Ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi,Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Fleming, M., & Towey, K. (2002). Educational Forum On Adolescent Health, Youth Bullying. A. M. Association (Dü.). içinde Chicago.
- Glover, J. (2003). İnsanlık-Yirminci Yüzyılın Ahlaki tarihi(Çeviren:Ayla Okyayuz Yazal). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gökler, R. (2010). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN: 1303-5134.
- Gönül, A. (2002). Patolojik İnternet Kullanımı(İnternet Bağımlılığı/Kötüye Kullanımı). *40*, 105-110. Yeni Symposium.
- Güngör, E. (1993). Değerler Psikolojisi. Amsterdam, Hollanda: Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Güngör, E. (1996). *Değerler Psikolojisi*. Hollanda: Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.
- Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürses, İ. (2006). *Dindarlık İle İlgili Tutumlar Ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi*. (Ed.H.Hökelekli). *Gençlik, Din Ve Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Hazler, R. (1996). *Breaking The Cycle of Violence: Interventions for Bullying And Victimization*. Washington, DC.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond The Schoolyard Preventing And Responding To CyberBullying*. California: Carwin Pres.
- <http://www.meb.gov.tr>,. ( 2012, 12 25).
- Huitt, W. (2004). In *Values. Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- İşcan. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşçi, M. (1998). Genel Olarak Türkiye' de Siyasal Değişme. 68.
- Johnson, C. (2011). *An Examination Of The Primary And Secondary Effects Of Cyberbullying: Development And Testing Of A Cyberbullying Moderator/Mediator Model*. Michigan: Graduate School Of Wayne State University.
- Kaiser, B., & Rasminsky, J. (2003). *Challenging Behaviour in Young Children: Understanding, Preventing and Responding Effectively*.
- Kale, N. (tarih yok). *Etik Sorunsallar ve Eğitim*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kiesler, & Sproull. (1992). Group Decision Making and Communication Technology. *Organizational Behaviour & Human Decision Processes*, s. 96-123.
- Kirman, M. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, . İstanbul: Rağbet.
- Kirschenbaum, H. (2000). From Values Clarification To Character Education: A Personal Journey. *Journal Of Humanistic Counseling*,, 4-17.

- Kowalski, M., Robin ve Susan, P., & Limber ve Patrica, W. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health* 41(6), 22-30.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu .
- Kulaksızoğlu, A., & Dilmaç, B. (2000). İnsani Değerler Eğitim Programı. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(12), 199-208.
- Kumplainen, K., Eila, R., & Irmeli, H. (1999). Children Involved in Bullying: Psychological Disturbance and The Persistence of The Involvement. *Child Abuse&Neglect*, 23(12), 1253-1262.
- Lenhart, A. (2007, June 27). Cyberbullying And Online Teens. *Pew Internet & American Life Project June*, 1-8.
- Leymann, H. (1996). The Content and Development Of Mobbing At Work. *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in School:A Research Of Gender Differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Li, Q. (2007). Bullying In The New Playground: Research Into Cyberbullying And Cyber Victimization. *Australian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Mann, D. (2008). Emotional Troubles For Cyberbullies And Victims. *Archives Of General Psychiatry in the Schools*, 45, 323-348.
- Mason, K. (2008). Cyberbullying:A Preliminary Assessment For School Personel. *Psychology In The Schools*, 45, 323-348.
- Mehmedoğlu, U. (2006). *Gençlik, Değerler Ve Din: Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* (Ed. U. Mehmedoğlu & İ. Mehmedoğlu).

- Naylor, D., & Diem, R. (1987). *In Elementary And Middle School Social Studies*. New York: Random House.
- Odabaşı , H., Kabakçı, I., & Çoklar, A. (2007). İnternet,Çocuk ve Aile. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Olweus. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford:Blackwell.
- Olweus, D. (1999). *Bullying Prevention Pogram*. University of Colorado at Boulder.
- Olweus, D. (1999). *Bullying Prevention Program*.Boulder,C.O:Center for the Study And Prevention of Violence, .
- Olweus, D. (2002). *Bullying at School:What We Know And What We Can Do*:Madlen. *MA Blacwell Publishers Ltd*.
- Orhan, F., & Akkoyunlu, B. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Kullanımları Üzerine Bir Çalışma . *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 26(1)*, 107-116.
- Özdemir, M., & Akar, Ö. (2011). Lise Öğrencilerinin Siber zorbalığa ilişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17(4)*, 605-626.
- Özden, Y. (1997). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: PegemYayımları.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. 217-230. Değerler Eğitimi Dergisi 1,3.
- Özensel, E. (2004). Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma). . Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özlem, D. (2004). Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine (Der. Ş.Yalçın). *Muğla*

*Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri* (s. 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.

Patchin , J., & Hinduja, S. ((2006). Bullies Move Beyond The School Yard: A Preliminary Look At Cyber Bullying. *Youth Violence And Juvenile Justice* 4(2), 148-169.

Patchin, J., & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Jouurnal Of School Health* 80(12), 614-621.

Patchin, W., & Hinduja, J. (2009). Bullying Beyond The Schoolyard:Preveting And Responding To Cyberbullying Thousand. *Oaks.CA:Corwin*.

Peker, Eroğlu, & Çitemel. (2012). Boyun Eğici Davranışlar ile Siber zorbalık ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Aracılığının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9, 205-221.

Pellegrini, A. D., & Jeffery, L. (2002). A Longitudinal Study of Bullying, Dominance and Victimization During The Transition From Primary School Through Secondary School. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-280.

Pellegrini, A., & Maria, B. (2000). A Longitudinal Study of Bullying, Dominance and Victimization During The Transition From Primary School Through Secondary School. *American Educational Research Journal*, 37(3), 699-725.

Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement In Tradional And Electronic Bullying Among Adolescents. *Developmental Psycholog*, 43, 564-575.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values* . NewYork: The Free Press.

Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. . 73-88.

Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., & Robert, W. S. (tarih yok). Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional

- Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171-177.
- Schwartz, S., & Boehnke, K. (2004). Evaluating The Structure Of Human Values With Confirmatory Factor Analysis. *Journal Of Research In Personality*(38), 230-255.
- Senemoğlu, S. (2003). *Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Slonje, R., & Smith, P. (2009). Cyberbullying:Another man type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying, Its Forms And Impact In Secondary School Pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Spears, B., Slee, P., Owens, L., & Johnson, B. (2009). Behind The Scenes and Screens: Insights Into The Human Dimension Of Covert And Cyberbullying. *Zeitschrift für Psychologie/Journal Of Psychology*, 217(4), 189-196.
- şahin, A. (2005). Ergenlerde Dindarlık – Benlik Saygısı İlişkisi. *Sayı,19*, 187-197. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi.
- şahin, M., Aydın, B., & Sarı, S. (2012). Cyberbullying, cyber victimization and psychological symptoms : A study in adolescent. (41(1),), 53 -59. C.U. Faculty of Education Journal,.
- şen, Ü. (2007). Milli Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- şerif, M. (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Şirin, A. (1983). Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma . *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şirin, A. (1986). Gençlerin Değer Sıralaması Üzerine Bir Araştırma(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), . İstanbul: Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşpınar, M., & Atıcı, B. (2002). Öğretim model, strateji, yöntem ve becerileri/teknikleri: Kavramsal boyut,. 207–215. *Eğitim Araştırmaları*, 2(8).
- Tepe, H. (2002). Değerler ve değer bilgisi. Ş. Yalçın (Ed.) . *Bilgi ve Değer- Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Vadi Yay.
- Tokdemir, M. (2007). Tarih Öğretmenlerinin Değerler Ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toku, N. (2002). Değerlerin Dilemması Sübjektiflik ve Objektiflik. *Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri*.(Editör: Yalçın S.) (s. 101-113). Ankara: Vadi Yayınları.
- Topçu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2007). Geleneksel Akran Zorbalığının,Siber Zorbalığının ve Bu İki Tip Zorbalık Türü Arasındaki İlişkinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *16.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongre Kitabı*. içinde Tokat.
- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, , E., Binark, M., Börekçi, S., & Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı:Facebook 'Görülüyorum, Öyleyse Varım!* İstanbul: Kalderon Yayınları.
- Uysal, F. (2008). karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Respondents. *11(4)*, 499-503.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying Among Youngsters: Profiles Of Bullies And Victims. *(11(8))*, 1349-1371.
- Walker, J. L. (2007). Contextualized Rapid Resoluitiion Cycle Intervention Model for Cyberbullying, Basılmamış Doktora Tezi. Arizona State Üniversitesi.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding To The Challange Of Online Social Aggression, Threats and Distress*. Research Press.
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration Of Online Harassment By Known Peers And Online Only Contacts. *Journal Of Adolescents Health, 41*, 51-58.
- Yalar, T. (2010). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme . Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuzer, H. (1990). Yaygın Anne-Baba Tutumları. Ana Baba Okulu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ybarra, M., Mitchell, K., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics And Associated Distress Related To Internet Harassment: Findings From The Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics, 118*, 1169-1177.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics and Associated Distress Related To İnternet

Harrasment:Findings From The Second Youth Internet Sfety Survey.  
*118*, 1169-1177. Pediatrics.

Ybarra, M., & Mitchell, K. J. (2004). Online Aggressor/Targets, Aggressors And  
Targets:A Comparison of Associated Youth Characteristics. *Journal Of  
Child Psychology and Psychiatry*, *45*, 1308-1316.



## 7. EKLER

### 7.1. KİŞİSEL BİLGİLER ÖLÇEĞİ

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıdaki ankette bulunan maddeler siber zorbalık, siber mağdur olma ve insani değerler ile ilgilidir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler akademik bir amaç için kullanılacak, başka hiçbir kurum ya da kişi ile paylaşılmayacaktır. Lütfen ankette yer alan her maddeyi dikkatle okuyup, görüşünüzü samimiyetle belirtiniz. Sayfanın başındaki kişisel bilgilerinizi yazmayı unutmayınız. Anketin cevapsız hiçbir madde bırakılmadan doldurulması, araştırmanın bilimsel anlamda sağlıklı sonuç vermesine yardımcı olacaktır. Vaktinizi ayırıp katkıda bulunduğunuz için teşekkür ederiz.

Kâğıdın üzerine adınızı ya da numaranızı yazmadan samimiyetle tüm yazıları okuyarak yanıtlamanız araştırmamızın güvenilir olması için önemlidir.

Gülay METLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi

### KİŞİSEL BİLGİLER

Size uygun olan ifadenin başındaki parantez içine **X** işareti koyunuz.

1-) Cinsiyetiniz	( ) Bayan	( ) Bay				
2-) Sınıfınız	( ) 6	( ) 7	( ) 8			
3-) Evinizde kaç bilgisayar var?	( ) Yok	( ) 1	( ) 2	( ) 3	( ) 4	( ) 5
4-) Sadece sizin kullandığınız bir bilgisayar var mı?	( ) Evet	( ) Hayır				

<p>5-) İnterneti en çok hangi amaç için kullanıyorsunuz?</p>	<p>( ) Ders çalışmak / Ödev hazırlamak için  ( ) Film izlemek / İndirmek  ( ) Sosyal Ağlar (Facebook, Twitter, Msn gibi )  ( ) Eğlence (Oyun oynamak )  ( ) Alışveriş yapmak  ( ) Müzik indirmek  ( ) E mail alıp göndermek  ( ) Haber edinmek  ( ) Diğer  (yazınız).....</p>
<p>6-) İnterneti günde ne kadar süreyle kullanıyorsunuz?( Cepten internete bağlanma süresi dahil) ( Saat olarak)</p>	<p>( )1 ( )2 ( )3 ( )4 ( )5 ( )6 ( )7 ( )8</p>
<p>7-) İnternete bağlanmadan günlük olarak bilgisayar başında ne kadar zaman geçiriyorsunuz? ( Saat olarak)</p>	<p>( )1 ( )2 ( )3 ( )4 ( )5 ( )6 ( )7 ( )8</p>

## 7.2. SİBER ZORBALIK ÖLÇEĞİ

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda günlük yaşamda internet ve cep telefonları üzerinde gençler arasında görülen bazı davranışlar yazılmıştır. Lütfen bu davranışları tek tek okuyunuz. Okuduğunuz davranışı “hiçbir zaman yapmam” diyorsanız “**Hiçbir Zaman**” yazısını işaretleyin. Okuduğunuz davranışı “bazen yaparım” diyorsanız “**Bazen**” yazısını işaretleyin. Okuduğunuz davranışı “çoğu zaman yaparım” diyorsanız “**Çoğu Zaman**” yazısını işaretleyiniz. Okuduğunuz davranışı “her zaman yaparım” diyorsanız “**Her Zaman**” yazısını işaretleyin.

		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1	İnternette başkasının adını kullanarak e-mail hesabı açarım. (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet gibi)				
2	Facebook, Twitter gibi sitelerde başkalarının adını gizlice kullanarak hesap açarım.				
3	İnternette arkadaşlarımın ya da başka kişilerin kişisel bilgilerini kullanırım.				
4	İnternette başka kişilere virüslü mesaj (e-mail) gönderirim				
5	Arkadaşlarımın şifrelerini onların haberi olmadan internette kullanırım.				
6	İnternette arkadaşlarımın şifrelerini kullanarak gizlice e-mail (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet) gibi adreslerine girmeye çalışırım.				
7	İnternette arkadaşlarımın şifrelerini kullanarak gizlice onların oyunlarına girmeye çalışırım.				
8	İnternette başka kişilere onları tehdit eden mesajlar gönderirim.				
9	İnternette başka kişilere ya da arkadaşlarıma onların hoşlanmayacağı mesajlar gönderirim.				
10	İnternette başka kişilerin ya da arkadaşlarımın fotoğraflarını izinlerini almadan farklı sitelerde yayınlıyorum.				

11	İnternette başka kişilerin ya da arkadaşlarımın fotoğraflarını izinlerini almadan mesaj (e-mail) ile diğer kişilere gönderirim.				
12	İnternette başka kişilerle ya da arkadaşlarımla ilgili onların hoşlanmayacağı haberler yayınlıyorum.				
13	İnternette başka kişilerle ya da arkadaşlarımla ilgili gerçek olmayan söylentiler yayıyorum				
14	İnternette başka kişilerle ya da arkadaşlarıma hakaret eden mesajlar gönderirim.				
15	İnternette başka kişilerle ya da arkadaşlarımla alay ederim.				
16	İnternette arkadaşlarıma ya da başkalarına hoşlanmayacakları kötü isim ya da lakap takarım.				
17	Bir insanın yüzüne asla söylemeyeceğim şeyleri internette ya da cep telefonunda rahatlıkla söylerim.				
18	Cep telefonundan başka kişilere onları tehdit eden mesajlar gönderirim.				
19	Cep telefonundan başka kişilerin fotoğraflarını onların iznini almadan diğer kişilere gönderirim.				
20	Cep telefonundan başka kişilere onların hoşlanmayacağı mesajlar gönderirim.				
21	Cep telefonunu kullanarak başka kişilerle ilgili gerçek olmayan söylentiler yayıyorum				
22	Cep telefonundan başka kişilere hakaret eden mesajlar gönderirim.				
23	Cep telefonunu kullanarak başka kişilerle alay ederim.				
24	Telefonla başkalarını arayarak onları rahatsız ederim.				

### 7.3. SİBER MAĞDURİYET ÖLÇEĞİ

**Sevgili Öğrenciler,**

Aşağıda günlük yaşamda internet ve cep telefonları üzerinde gençler arasında görülen bazı davranışlar yazılmıştır. Bu yazılarda “**bir başkası**” şeklinde tanımlanan kişi sizin arkadaşınız olabilir ya da o kişiyi hiç tanımıyor da olabilirsiniz.

Eğer okuduğunuz davranış “bana hiçbir zaman yapılmadı” diyorsanız “**Hayır**” sütunundaki ilgili kutucuğu “**X**” işareti ile işaretleyiniz. Okuduğunuz davranış “bana daha önce yapıldı” diyorsanız “**Evet**” sütunundaki ilgili kutucuğu “**X**” işareti ile işaretleyiniz.

		<b>EVET</b>	<b>HAYIR</b>
<b>1</b>	İnternette bir başkası benim adımlı kullanarak kendisine e-mail hesabı açtı. (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet gibi)		
<b>2</b>	Facebook, Twitter gibi sitelerde başkası adını gizlice kullanarak hesap açtı.		
<b>3</b>	İnternette arkadaşlarım ya da başka kişiler benim kişisel bilgilerimi kullandı.		
<b>4</b>	İnternette arkadaşlarım ya da başka kişiler bana virüslü mesaj (e-mail) gönderdi.		
<b>5</b>	Arkadaşlarım ya da başka kişiler benim haberim olmadan internette şifrelerimi kullandı.		
<b>6</b>	Arkadaşlarım ya da başka kişiler internette şifrelerimi kullanarak gizlice e-mail (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet) gibi adreslerime girmeye çalıştılar.		
<b>7</b>	İnternette şifrelerimi kullanarak gizlice oyunlarıma girmeye çalıştılar.		
<b>8</b>	İnternette tehdit ettiler.		
<b>9</b>	İnternette bana hoşlanmayacağım mesajlar gönderdiler.		
<b>10</b>	İnternette benim iznim olmadan fotoğraflarımı bazı sitelerde yayınladılar.		
<b>11</b>	İnternette fotoğraflarımı benim iznim olmadan mesaj (e-mail) ile diğer kişilere gönderdiler.		
<b>12</b>	İnternette benimle ilgili hoşuma gitmeyen haberler yayınladılar		

13	İnternette benimle ilgili gerçek olmayan söylentiler yaydılar.		
14	İnternette bana hakaret eden mesajlar gönderdiler		
15	İnternette benimle alay ettiler.		
16	İnternette bana kötü isim ya da lakap taktılar.		
17	Yüzüme karşı söylemedikleri şeyleri internette ya da cep telefonunda rahatlıkla bana söylediler.		
18	Cep telefonundan bana tehdit eden mesajlar gönderdiler.		
19	Cep telefonundan benim fotoğraflarımı izinsiz diğer kişilere gönderdiler.		
20	Cep telefonundan bana hoşuma gitmeyen mesajlar gönderdiler.		
21	Cep telefonunu kullanarak benimle ilgili gerçek olmayan söylentiler yaydılar.		
22	Cep telefonundan bana hakaret eden mesajlar gönderdiler.		
23	Cep telefonunu kullanarak benimle alay ettiler.		
24	Telefonla beni arayarak rahatsız ettiler.		

#### 7.4. İNSANİ DEĞERLER ÖLÇEĞİ

**Sevgili Öğrenciler,**

Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyun ve düşünce veya inancınızı en iyi temsil eden ifadeye ait kutucuğa "X" işareti ile işaretleyiniz.

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara Sıra	Sık Sık	Her Zaman
1	Yaptıklarımın sorumluluğunu alırım.					
2	Dostlarımla aramda güçlü bağlar vardır.					
3	Yeryüzündeki bütün insanlarla barışık yaşamayı tercih ederim.					
4	İnsanlarla ilişkilerimde saygılıyım.					
5	Sonuçları ne olursa olsun doğruları söylemekten kaçınmam.					
6	Çevremdeki insanların "ufak tefek" hatalarını görmezden gelirim.					
7	Okulda verilen görevleri zorunlu kalmadıkça almam.					
8	Dostluğa çok önem veririm.					

9	Sorunlarımı şiddetle değil güzel yollarla çözerim.					
10	Dünyadaki her insanın eşit olduğuna inanıyorum.					
11	Dostlarımla isim düştüğü zaman görüşürüm.					
12	Arkadaşlarımla dertlerini dinlemekten kaçınmam.					
13	Üstesinden geleceğime inandığım sorumluluklardan kaçınmam.					
14	Kötü anlarımda arkadaşlarımla yanımda olmasını isterim.					
15	İsteklerimi gerçekleştirirken toplumdaki insanları göz önünde bulundurmam.					
16	Başkalarına saygılı olma açısından çevreme örnek olmaya çalışırım.					
17	İnsanlara yardım ederken karşılık beklemem.					
18	Hatalı davranan arkadaşlarıma karşı anlayışlı davranmam					
19	Yapacağıma inandığım görevleri üstlenip zamanında yerine getirmeye çalışırım.					
20	Dostlarımla her zaman yanımda görmek isterim.					
21	Şiddet içerikli programları izlemem.					

22	Herkesin görüşünü kabul edebilirim					
23	Hak ederek kazandığım para beni mutlu eder.					
24	İnsanlardan uzak durmanın gerekliliğine inanırım.					
25	Okulda verilen görevleri gönüllü olarak alırım.					
26	Karşılaştığım zorlukların üstesinden arkadaşlarımın sayesinde gelirim.					
27	Tartışmaları konuşarak çözmeye çalışırım					
28	Arkadaşlarımı yalan söylememeleri konusunda sürekli uyarırım.					
29	Sonucun kötü olacağını bilsem doğruları söylemem.					
30	İnsanların dış görünüşlerine( asla )değer vermem.					
31	Arkadaşlarımı sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda sürekli uyarırım					
32	Arkadaşlarım için yapamayacağım hiçbir şey yoktur.					
33	Dünyada meydana gelen savaşlar beni huzursuz eder.					
34	Çevremdeki insanlara, başkalarına saygı göstermenin önemli olduğunu söylerim.					
35	Arkadaşlarımla ilişkilerimin bozulması pahasına bile dürüst davranmaya çalışırım.					
36	Bana karşı yapılan her yanlış affederim.					
37	Okulda ve okul dışında sorumluluk alanıma giren işlerden kaçmam.					
38	Dostlarım için elimden gelen her şeyi yaparım.					

39	İnsanlarla olan problemlerimi konuşarak halledebileceğime inanırım.					
40	Hayatımda her zaman başkalarına saygıyı ön planda tutarım.					
41	Her şeyi her yerde söylemek doğru değildir.					
42	Arkadaşlarımın yapmış olduğu hataları hoş karşılamam.					

